KaraKutu

dünya edebiyatı / roman

ölümsüzlük

Ana İçin Bir Mihrap

Çeviri: SEMİN SAYIT

FERDINANDO CAMON

Karakutu Yayınları: 18
Dünya Edebiyatı / Roman : 01

© 2002, Karakutu Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş
© 1989, Garzanti Editore S.P.A.
© 2000, Garzanti Libri S.P.A.
© Bu kitabın her türlü Türkiye yayın hakları Grandi & Associati S.R.L aracılığıyla Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince Karakutu Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş'ye aittir.

Kitabın Orjinal Adı: Un Altare Perla Madre

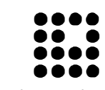
Yayın Yönetmeni: İbrahim Tuğra
Yayın Koordinatörü: Ümit Belge
Editör: Asya Çağlar

Kapak Tasarım: Osman Turhan
İç Tasarım: Beyhan Özer
Baskı : Melisa Matbaası-İstanbul

ISBN: 975 - 8658 - 18 - 2

1.Baskı 2002 Kasım

http://www.karakutuyayinlari.com
e-mail: karakutu@karakutuyayinlari.com

KaraKutu

Davutpaşa Cad. Serçekale Sok.
Rotaş Sitesi No: 208 / 13 Topkapı - İstanbul
Tel: 0 212 482 42 31
Fax: 0 212 482 52 80

ÖLÜMSÜZLÜK

ANA İÇİN BİR MİHRAP

Ferdinando Camon

İtalyanca'dan çeviren : SEMİN SAYIT

[Ferdinando Camon]

Günümüz İtalyan edebiyatının önde gelen yazarlarından olan Ferdinando Camon 1935 yılında Hadova yakınlarındaki bir köyde doğdu. Kitapları yirmi dile çevrilen ve 5 kıtada okunan yazarın 'İsa'nın doğumundan sonra tarihin en büyük olayı' dediği köy uygarlığının sona ermesini anlatan 5. Devlet, Sonsuz Yaşam, Ölümsüzlük - Ana İçin Bir Mihrap; terörü ve politik krizleri anlatan Batı, Sirio'nun öyküsü; aile ilişkilerini anlatan Erkek Denen Hastalık, Bağlanmış Denen Kadın, Süper Bebek adlı romanlarını yanısıra deneme, eleştiri ve şiir türünde de yapıtları var.

Yayınlanmış eserleri;

- Beşinci Devlet
- Sonsuz Yaşam
- Ne Güneş Görülmüş Ne Ay
- Batı
- Sirio'nun Öyküsü
- Erkek Denen Hastalık
- Başlanmış Kadın
- Balinaların Şarkısı
- Süper Bebek
- Bu Dünya Herkesindir
- Hayvanı Özgür Bırakmak
- Köylerin Sessizliği
- Şairlik Mesleği,
- Yazarlık Mesleği,
- Edebiyat ve Alt Sınıflar,
- Ulusum İleri,
- Katil Ermiş,
- Primo Levi ile Konuşmalar

ÖLÜMSÜZLÜK

ANA İÇİN BİR MİHRAP

Ferdinando Camon

KaraKutu

Önsöz

Eski insanlar, bir dostları öldüğü zaman, öbür dünyadaki iyi yürekli, hakbilir ve yüce gönüllü kişilerle buluşmak için yapacağı yolculuğun masraflarını karşılasın diye, ağzına bir para koyarlardı. Benim de günüm geldiğinde, bir paso niyetine ellerimin arasına bu kitabın konmasını isterim: Onu yazmış olmamın tek nedeni bu.

Ferdinando Camon

Giriş

"Bu roman, köy dinselliğinin destanıdır. Bir annenin ölümünü ve ailesinin onu ölümsüzleştirmek için bir simge aramalarını anlatır. Fransız çevirmen kitabı, kısa bir süre önce yitirdiğimiz ünlü göstergebilimci Roland Barthes'e, Romanyalı çevirmen, yeni ölen oğluna, Brezilyalı çevirmen, kendi annesine adamıştır. Kitap her çevrildiği dilde ve kültürde, kendi öz yapıtları gibi benimsenmiştir? Hatta komünist dönemde ateist olan Rusya'da bile. Roman yalnız köy dinselliğini değil; yoksul, kahraman, mistik ve gizemli köy yaşamını da anlatır. Köy uygarlığı, dünyanın birçok yerinde yok edildiği için, aynı zamanda bir mezartaşı yazıtı, eskiye özlem ve ahlak ilkelerine karşı gelen bugünkü ilerlemeyi kınama niteliğindedir.".

I

Kilisenin önünde küçük bir kalabalık toplanmış, her yaştan kadın, erkek ve çocuk, akrabalık derecelerine göre ya da gelişigüzel gruplara ayrılmıştı. Birisi bir şey söyleyip bir başkası yanıtlayınca hemen yarenliğe başlıyorlardı. Ben, en arkada ve yapayalnızdım.

Birkaç genç tabutu omuzladı, tek sıra halinde arkalarından gelenlerle kırlara doğru yürüdüler.

Dar ve tozlu keçiyolu, gelincikler bürümüş buğday tarlalarının arasında uzanıyordu; çevrede sarıdan çok kırmızı renk gözü alıyor, güneşte mayalanmış kuru otların keskin kokusu duyuluyordu. Tepemizde dönüp duran tarla kuşlarının çok azı ötüşüyor, çoğu aşağılara inmek istiyordu ama insanlardan rahatsız olmuş gibiydiler. Kalabalığın geçmesini bekliyor ve az sonra, düşen bir taş gibi dümdüz aşağı iniyor ama yere çakılmadan toprağa bir metre kala kanatlarını açarak iki kez çırpıyor, tehlikeyi atlattıktan sonra da buğday başaklarının arasından boyunlarını uzatarak seke seke yürüyorlardı.

Tabut sallana sallana gidiyordu.

Annemi düşündüm. Bana, tabutun böyle sallanarak gidişi çok yerinde gibi geldi. Annem hiçbir zaman dimdik yürümezdi, hep oldukça yorgundu, çalışırken az konuşur, bazan işini bırakıp hiçbir şey söylemeden bağ kütüklerinin gölgesinde bir yerde başını eğer otururdu.

Öyle iki büklüm oturmuş sessizce dua ederdi. Ara sıra diliyle dudaklarını ıslatır, sonra da gerçek bir mendil olmayan bir bez parçasıyla alnını, yanaklarını ve ağzını kurulardı: Bu, ya yıkanmış eski bir tuz torbası, ya son çocuğunun hâlâ saklanan kundak bezinden bir parça ya da bir çekmeceden gelişigüzel çekip aldığı temiz bir paçavraydı. Hiçbir şeyi atmazdı. Yeni doğan bebekler sıkı sıkı kundaklanırsa bacaklarının düz olacağına inanırdı. Sofradan kalkmadan önce masaya bir göz gezdirir, artık olmasın, bir şey atılmasın diye kontrol ederdi. Bardakların dibinde ne varsa içer, çorbadan kalanları sineklerden korumak için dolaba kaldırırdı.

Dolabın bir köşesi hep onun yerleştirdiği artık yemeklerle doluydu. Çocuklarından biri acıkınca, dolabın kapısını açar ve gülümseyerek o kurumuş ve kaskatı olmuş artıkları gösterirdi. Bunlar, müzelerin cam dolaplarında sergilenen eski çağlardan kalma taş parçalarını andırırdı.

Son derece tutumluydu. Çocuklarının yuttuğu paraları bile bulup çıkarırdı. Köylerde çocuklar yere serdikleri küçük paralarla oynarken elleri serbest kalsın diye bunları ağızlarına koyar. Bazan birisi ağzındaki parayı yutuverir: Çocuk, paranın kocaman bir lokma gibi bademciklerinin arasından geçip boğazından aşağı indiğini farkeder, gözleri yerinden fırlar, yüzü bembeyaz kesilirdi. Para zorlanır ve bir silindirin pistonu gibi sürtünerek ağır ağır aşağı inerdi. Çocuk hemen, yenilmiş sayıldığı oyunu bırakıp bir koşu sokakta, tarlada, evde neredeyse annesini bulmaya giderdi. O andan sonra gece gündüz göz hapsindeydi. Hasta falan olduğundan değil, para bulunsun diye. Dört gözle kakası gelsin diye beklenir, demir oturak hep el

altında bulundurulurdu. Kakası gelen çocuk hemen oturağa çömelir, anne nöbetçi gibi yanına dikilirdi. Para çıkarsa, oturağa düşerken bakırın demire çarpmasıyla madeni bir ses duyulurdu. Bunu önce çocuk duyar ve işini bitirmeden pantolonunu çekerek kaçıp giderdi. Pek sevinen anne oturağı alır, gözünü parlayan paradan ayırmadan tulumbaya gider, altın arayıcıları gibi suyun içinde bulup çıkarırdı. Madeni paralar yüzeysel değerlerinden daha kıymetliydiler. Ne alınırsa karşılığı yine mal olarak ödenir, bütün alışverişler değiş tokuş yöntemiyle yapılırdı. Kaçmasın diye rehine gibi saklanan o kırmızı bakırlardan başka, kimsenin elinde para bulunmazdı. Bizim dünyamızın dış dünyayla hiçbir ilgisi yoktu. Kendi kendine yürürdü ve ölümsüzdü. Annemizi de, en azından dünyamız gibi ölümsüz sayardık. Çünkü biz doğduğumuz zaman o zaten bu dünyanın bir parçasıydı ve dünyayı onsuz düşünemezdik.

Oysa şimdi annem ölmüştü; bu olamazdı. Kimileri, onun elini tutar ya da omuzunu sıvazlar gibi sırayla tabuta ellerini koyuyordu, hepimiz buradayız, yanındayız, korkma dercesine.

Tabut yalpalayarak buğday tarlalarının arasında yüzer gibi ilerliyor.

Taşıyıcılar arada bir gölgelik bir yerde duruyor ve arkalarındaki tek sıra, keçiyolundan dışarı taşıyor. O zaman biz aile bireyleri tabutun çevresinde toplanıp ellerimizi üstüne koyabiliyoruz. Bu tabutu ve yapıldığı tahtayı seviyorum. Çiçekleri de, tek tek tüm yapraklarını da seviyorum. Her şeyi seviyorum. Artık ölümden korkmuyorum. Bu beni yaşamla barıştırıyor. Aklıma bir şey geliyor ama hemen unutuyorum. Belki o anları yeniden yaşayabilseydim, aklımdan yine aynı şeyler geçerdi ama ne olduklarını bilemem.

En sonunda mezarlığa geliniyor. İki yanında serviler sıralanmış dar yoldan içeri giriyoruz. Girişte harç sıvalı tuğlalardan örülmüş bir kemer var, üstünde kırmızı harflerle

Latince bir şeyler yazılı. Köyde, papaza sorup öğrenmiş olan babamdan başka kimse bu sözlerin anlamını bilmez sanırım.

Babam her şeyi bilmek ister. Sokakta bulduğu kâğıt parçalarını toplayıp eve getirir. Islanmışlarsa ocağın yanında kurutur, sonra eliyle düzleyerek teker teker okur. Her şey onu ilgilendirir: Gazete parçaları, atılmış mektuplar, alış veriş pusulaları. İki sözcükten bir haber çıkarabilir, bir resimden bir filmin konusunu hayal eder, bir hesap pusulasından alışverişi kimin yapmış olabileceğini anlardı. Öyle aileler vardır ki sadece ekmek alabilir ama yoksulluklarından utandıkları için, yemek yerine ekmeği tabaklara koyarak sadece pazar günleri değil, haftanın öbür günlerinde de çorba içip et ya da sebze yediklerine herkesi inandırmaya çalışırlar.

Babam bir kez üstünde bir kadın ve bir erkek resmi olan bir gazete parçası bulmuştu. Resimde, gömleğinin kolları sıvanmış, Yul Brynner'i andıran dazlak kafalı bir adam bir duvarın önünde dimdik durmuş, faltaşı gibi açık gözleriyle okuyucuya bakıyor, sağındaki genç kadınsa yaşlı gözlerle ellerini kavuşturmuş bekliyordu. Yemekten sonra bazı ahbaplar oturmaya gelirlerdi. O akşam bu iki kişinin kim olabileceği tartışıldı. Her zaman olduğu gibi, en kesin fikir baskın çıktı: savaşta zırhlı araçlar bölüğünde bulunmuş ve habire, "tank sürücüsü öldükten sonra aşağı atlar" deyip duran ufak tefek, bumburuşuk suratlı, belalı bir ihtiyar, parmağını uzatarak "Duce"[1] dedi. Hemen tanımıştı. Herkes ona baktı. Bu, yanında Clara Petacci ile kurşuna dizildiği andaki Mussolini olmalıydı. Claretta'yı herkes bilirdi: Başında kulelerle bütün paraların üstünde resmi vardı. Sus pus olmuş, dikkat kesilmiştik; bu sessizlikte, kurşuna dizilen o iki insana karşı içimizde bir acıma duyduk. Birisi, Amerikalılar böyle bir adamı öldürmezdi, dedi. Babam resmi anneme gösterdi; eve giren her şeyi paylaşırlardı. Annem resme üzüntüyle bakıp onaylamaz gibi başını salladı.

(1) Önder. Faşist hükümetin başkanı Mussolini'ye verilen ad. (ç.n.)

Dünyanın en kötü ruhlu canisi bile olsa, bir insanın kurşuna dizilmesini kabul edemezdi. Öldürmek suçların en büyüğüydü. Bir kez babam bizi sinemaya "Haç İşareti" filmini görmeye götürmüştü. Ne olur ne olmaz belki tehlikelidir, diye perdeden uzakta, en son sırada oturmuştuk. Annem bir sahneden ötekine geçişleri anlayamıyordu: Önce Roma yangınını, derken elindeki liri çalarak şarkı söyleyen Neron'u gördük ama arada kesin bir bölünme yoktu. Alevler bir süre Neron'un üstünde de parlıyordu ve annem bize adam yanıyor mu, diye sordu. Babam yanıt vermeyip sadece başını salladı. Çevresine bakarak ağır ağır Roma sokaklarında dolaşan havari ortaya çıkınca, filmi birçok kez görmüş olan babam bizi uyarıp nasıl haç çıkardığına dikkat etmemizi söyledi. Gerçekten havari garip bir biçimde, elindeki âsânın ucunu yerde önce bir köşeye sonra ötekine götürerek ve tepede birleştirerek şöyle bir şekil çizmişti. Annem başını iki yana salladı, bunu saçma bir buluş saymıştı. Daha sonra Hristiyanlara yapılan işkenceler gösterildiğinde galiba annem dua etmeye başladı ama belki de şimdi kapıldım bu hisse. Annemin gördüğü tek film buydu. Sinema onun için hep işkence yapılan bir yer olarak kaldı.

Kemerin altından geçerek mezarlığa girdik. Papaz hem ölene hem Tanrı'ya yönelik çok duygulu kısa bir konuşma yaptı. Hepimiz, annem Tanrı'yla birlikte ve doğrusu da budur diye düşündük. Biz aile bireyleri teker teker yanına giderek tabutu öptük. Tahta insan gibi sıcacıktı. Sonra tabut mezara götürüldü ve dibe çarpıncaya kadar aşağı sarkıtıldı. Herkes içeri bir avuç toprak attı, sonra kürekle atılan topraklarla mezar dolduruldu. Henüz ne bir çiçeklik, ne bir kandil ne de üstünde adı yazılı bir taş vardı. En küçük kızkardeşim elindeki çiçek demetini nereye koyacağını bilemiyordu. Sonunda, sanki köklüymüşler gibi, saplarını taze toprağa sokarak çiçeklerden bir haç yaptı. Bir robot gibi mezarlıktan çıktım, artık dayanacak halim kalmamıştı. Yolun kıyısında otların üstüne

oturdum. Tam o sırada bir koyun sürüsü geçiyordu. Yaşamlarının her adımında evet dercesine başlarını sallayan, arkadan bakınca dalga dalga sarı bir köpük yığınını andıran o insan yüzlü hayvanları izlerken içimdeki büyük acı yavaş yavaş eridi. En arkada, hepsinden birkaç metre uzakta topal bir kuzu vardı. Başına kötü bir şey gelecek korkusuyla ona baktım. Çoban köpeği hızla kuzuya yaklaştı, yavaşça acıtmadan postundan yakaladı, sürüye kadar getirip tam benim önümde yere bıraktı. Kuzu sanki ötekilerin yazgısını paylaşmak istemez gibi kımıldamadan durdu. Sanırım elimi uzatıp onunla konuştum ama ne dediğimi duymadım. Belki de "Kendine iyi bak, hayvan kardeşim" demiştim.

II

Ertesi gün, babamı yalnız bırakmamak için eve döndüm. Mutfağın bir köşesinde, pencerenin yanında tek başınaydı. Aslında yalnız sayılmazdı çünkü mutfakta bir sürü, en azından beş altı çocuk vardı. Ama babam düşünceliydi, çevresindeki sesleri duymuyordu ve de emin değilim ama galiba ağlıyordu. Yanında kalmamı isteyip istemediğini sordum. Zaten bir şeyler mırıldanıp duruyordu, az daha sesini yükseltince birkaç sözcük duyabildim: "...öyle güzeldi ki...", sonrasını duyamadım. Biraz ortalıkta dolandım, o alçak sesle kendi kendine konuşmayı sürdürüyordu; o zaman, gidip ağabeyimi bulsam daha iyi olacak, diye düşündüm.

Nereye gittiğimi bilmeden öylesine yürüdüm ama şimdi düşününce anlıyorum ki bir içgüdüsü bana yol göstermiş. Ağabeyim pek uzakta olmasa gerekti. Gerçekten de yakında bir yerdeydi. Yorgun görünüyor, yapayalnız, başı önünde toprağı çapalıyordu. Hiç konuşmadan birkaç adım ötesinde durdum ve birden, beni bekliyormuş ve orada olduğumu fark

etmiş gibime geldi. İşini bıraktı ve bir süre başı önünde, bir şey söylemeden dalgın dalgın durdu. Sonra kendi kendine konuşur gibi ama benim de duyabileceğim bir sesle, "Bir fotoğrafını bulmak gerek," dedi. Kalın fitilli kadife pantolonunun cebinden cüzdanını –hiç cüzdan taşımazdı ama o gün cebindeydi– ve içinden bir deste küçük boyutlarda fotoğraf çıkardı. Sonra yere çömeldi. Ben de yanına oturdum.

İlk resmi bana verirken, "Bunda gölgede kalmış," dedi. Bu bir aile fotoğrafıydı, hepimiz vardık, annem sol başta en sondaydı, ağzı gülümsüyordu ama gözleri gölgedeydi. Evin karaağaçlarla çevrili avlusunda çekilmişti. Belki de yüzüne beklenmedik bir gölge düşmüştü, geçen bir buluttan, uçan bir kuştan, kimbilir nereden. Gerçek o ki annemin, bir ruh gibi, yalnızca gülüşü belliydi. Gözleri görünmüyordu, arka plandaki gökyüzüne karışan kır saçları da çok silikti.

İkinci resmi elime tutuşturan ağabeyim "Bundaysa başörtülü" dedi. Kenarlarından iki parmağımla tutarak resme baktım. Bu kez gözleri vardı, çok daha net bir fotoğraftı ama bunda da çok önemli bir şey yitirilmişti çünkü annemin yüzünde sadece gözleri ve gülümseyen ağzı belirgindi. Resim çok netti ama başka hiçbir şey görünmüyordu. Saçları, alnının büyük bir bölümünü ve yanaklarını kapatan, çenesinin altında düğümlenmiş eşarbın altında kalmıştı. Bir an o resimdeki yüzü başörtüsüz olarak gözümün önüne getirmeye çalıştım ve yalnız bir maske gördüm.

Ağabeyim üç dört küçük resim daha uzatarak, "Bunlar da çok ufak," dedi. Gerçekten, hiçbirinde pek bir şey görünmüyordu, çünkü bu fotoğraflar yalnız küçük değil, üstelik uzaktan çekilmişti ve kiminde yalnız, kiminde aileyle birlikte olan annem iyice seçilemiyordu. Sanki sonradan, çekinerek gruba katılmış ama hep dışarda ve uzakta kalmış gibi ya sağda ya solda, her zaman en sondaydı. Oradaymış ama kimseyi rahatsız etmek istemiyormuşçasına. Yüzü doğru dürüst görünmü-

yordu ama gülümsemesini, o tatlı gülümsemesini hayal edebiliyorduk. Böylesine küçük ve bulanık fotoğrafları büyütmek olanaksızdı. Önce fotoğraftan bir negatif çıkarmak gerekti (bu süreçte siyah beyaz renklerin netliklerinden bir şeyler kaybedecekleri kesindi). Sonra o filmden daha büyük ve yeni bir baskı yapılmalıydı (böylece, aydınlık ve karanlık yerler daha da birbirlerine karışıp silinecekti). Öyle ki, en sonunda resimdeki gölgeden geriye yalnız incecik tozlardan oluşan hava gibi cisimsiz, som ışıktan bir yüz kalacaktı.

Bana son fotoğrafı uzatan ağabeyim, "Bu da yırtık," dedi. Resmin bir köşesi kıvrılmıştı ve tabii annem tam o köşedeydi. Fotoğrafın üstündeki zar gibi ince plastik tabaka kıvrılma sonucu çatlamış, annemin yüzü nerdeyse tümden silinmişti. Önce kıvrılan köşeyi düzeltmek, sonra da annemin yüzünü anımsayabildiğimiz kadarıyla yeniden belirlemek gerekti.

Resimleri ağabeyime geri verdim.

Kendine sorduğu gizli bir soruyu yanıtlar gibi başını salladı ve bir şey söylemeden işine döndü. Olduğum yerde kaldım ve istemeden düşünceye daldım.

Ne garip, elimizde annemizin doğru dürüst tek bir resmi yoktu. Yüzünün her kırışığını, saçlarının her telini bütün ayrıntılarına kadar anımsadığım o insanın varlığını kanıtlayacak hiçbir şey yoktu. Yitip gitmişti. O yüzden geride kalan, yalnız dudaklarında ve bazı resimlerde gözlerinde görünen gülümsemeydi. Yeni bir resmini yapmak için elimizde hiçbir veri yoktu, nereden başlayacağımızı bilemezdik. En iyi tanıdığımız, yaşamımızın her ânında yanıbaşımızda olan o yüz, nasıl diyeyim, sanki en silik, en belirsiz yüzdü. Kendi çocukları olan bizler bile o resimlerde görünenden fazla bir şey söyleyemezdik: "...şöyleydi... gülümseyişi... gözleri...", işte o kadar. Yani hiç. Anılarımızı betimleyebilmek için ona gereksinimiz vardı. Dünya gibi, sonsuza kadar yaşayacağına inanırdık. Bir gün önceki düşünceler yine kafama üşüştü: Doğduğumuz zaman o vardı, dünyanın bir parçasıydı, onu alıp götürmek için dünyanın da birlikte yok olması gerekirdi.

O dünyanın herhangi küçücük bir parçasını –bir balığı, bir yaprağı, bir fareyi– kurtarabilmek ama onu kurtaramamak akıl alır gibi değildi. Çaresizliğimiz bu anlamsızlıktan ileri geliyordu. Her şey hâlâ yerli yerindeydi, yalnız o yoktu. Elimizden gelse ve bir şey yapabilseydik, ne pahasına olursa olsun onu kurtarırdık. Çocuklarımıza onu anlatmakta güçlük çekecektik çünkü artık sadece içimizde yaşıyordu; bir resim göstererek, "Bakın, işte böyleydi," diyemeyecektik. Ondan bize salt bir anı kalmıştı ama anılar kişiseldir, birisiyle paylaşıldığı zaman artık bir anı (birinin yüzü) olmaktan çıkar, yalnız birer sözcük, yani hiç olurlar.

"Annemiz biziz," diye düşündüm. Bu düşünce bana ne acı, ne sevinç verdi.

Tarlanın öbür ucunda eğilmiş hâlâ toprağı çapalayan ağabeyime baktım ve o kamburlaşmış sırt birden bir Tanrı esini gibi beni sarstı: Bu annemin sırtıydı.

"Ağabeyim benim annem," diye düşündüm. Bu düşünce bana acı verdi.

Bu acıyı içimde duyarak bilmem ne kadar zaman oturdum ama ağabeyim çapaladığı sırayı bitirip ikincisine geçmeden bana doğru geldiğinde hâlâ oradaydım. Uzun uzun o eğik omuzlarına, o yorgun ama yorulmak bilmez biçimde, dağlılar gibi devinen kollarına ve bacaklarına baktım. Annem yemek yapmasını bilmez, bütün dağ insanları gibi çorbayı tuzsuz pişirir, herkes tuzunu kendisi eklerdi. Babam ona takılmak için bazan, "Sen dağlısın," derdi ama bu doğru değildi ve annem gülerdi. Güldüğü zaman elini göğsüne götürüp bastırırdı. Neden olduğunu hiç anlayamamıştım. Sanki gülerken yüreği sarsılırmış gibi onu yerinde tutmak isterdi. Bir kez babamın bir sorusunu "evet" diye yanıtlayacak yerde kusursuz bir İtalyancayla ve kibar bir sesle "çok doğal" demiş, babam şaşkın şaşkın yüzüne bakınca bir kahkaha atarak yine elini göğsüne bastırmıştı.

Ağabeyim gelmeden oradan uzaklaştım. Ona ne diyeceği-

mi bilmiyordum. İşine devam edeceğini sanıyordum ama çapayı bırakıp geldi ve yan yana yürümeye başladık. Eve varınca birlikte mutfağa girdik. Babam hâlâ aynı köşede oturuyordu. Ağabeyim, "Baba" diye seslendi. Babam azıcık sesini yükseltti ve ne dediğini duyabildik: "...ama öyle güzeldi ki". O kadar. Başka tek söz söylemedi. Mutfakta oynayan çocuklar, arada bir ona çarpıyordu ama o farkında bile değildi. Bir heykel gibiydi.

III

Evden ayrılırken ağabeyim, o fotoğraf destesini elime verdi. Birkaç kopya yaptırtmak istediğini anladım. Huzursuz olmuştum çünkü resimlerin iyi çıkmayacağı kesindi.

"Pek net değiller," dedim. "Büyüttürmeyi dene," diye yanıtladı.

Fazla para isterlerse daha usta olacaklarını düşündüğüm için kentin en lüks iki fotoğraf stüdyosuna gittim. Tam merkezde olan birincisi çok kalabalık, özellikle, tasmalarından tuttukları köpekleriyle gelmiş hâlâ hayatta olan yaşlı kadınlarla doluydu. İçerisi mavimtrak yapay bir ışıkla aydınlatılmıştı, camlı kapının dışından bakınca insan, mağaza kapanmış ve çalışanlar evlerine gitmek üzereymiş sanıyordu. Hani iş saati sona erdikten sonra tezgâhtar kızların çıkmadan önce üstlerini başlarını düzeltip akşam randevularını tasarlamaya başladıkları son birkaç dakika vardır ya, o sırada içeri bir müşteri girerse yüzüne bile bakmazlar. Ama iş günü daha bitmemişti ve içerde, bazı kasabalarda dans pistlerini aydınlatan

türden mavimtrak bir ışık yanıyordu. Hâlâ yaşayan o gereksiz kadınlara düşmanca duygularla baktım, "Neden bunlar var da annem yok?" diye. Köpeklerini gezdirenler demek daha uzun yaşıyor,herhalde evlerinde onlar için her gün biraz ölen hizmetçileri vardı; hep birilerinin ölmesi gerekir. Fotoğraf destesi cebimde, oradan uzaklaştım. Sağa saparak istasyon caddesi boyunca yürüdüm. Neden bilmem, birkaç adım sonra o yolda, büyük bir kitabevinin karşısındaki epey pahalı ve o yüzden belki de çok iyi bir fotoğrafçı dükkânını hatırlar gibi oldum. Gerçekten de işte orada ve ışıl ışıl parlıyor. Tezgâhın başında, bir tabureye tünemiş, önünde bir tabak olan genç bir kız elinde tuttuğu elmayı sessizce, tavşan gibi yavaş yavaş kemirmekte. Önündeki tabakta bir parça mozzarella peyniri ve bir çatal var. Kız bana gülümsüyor; bu gülümsede yalvarır gibi bir hava var, neden olduğunu anlayamıyorum ama birinin benden bir şey istemesi hoşuma gidiyor. Nerdeyse hiç ağzını açmadan, kabuğunu emerek elmasından küçük lokmalar ısırıyor. Şimdi anlıyorum neden gülümsediğini: Yemeğini bitirmesini beklememi rica ediyor. Daha çok şey de isteyebilirdi, bugün herkes benden çok daha fazlasını isteyebilir. Benim de karşılığında isteyecek bir şeyim var ve istiyorum: "Annem öldü". Sonra farkediyorum ki bu bir istek değil, hiçbir şey değil. Elmasını yiyen kız duymadı bile, demek ki konuşmadım.

Yemeğini bitirince bana gülümsüyor; gülümsediği için mutlu oluyorum. Tabureden inip karşımda duruyor. Bana kalırsa ancak bu hareketleri yapacak kadar kuvveti var: Oturmak, kalkmak, gülümsemek, durağa kadar yürümek, tramvaya binmek, on dakika ayakta durmak, sonra inip evine gitmek, hafif bir şeyler, bir meyva yemek, saçını taramak ve yine geri dönmek. Yaşamı böyle olmalı. Cam tezgâhın üstüne fotoğrafları koyarak acaba büyültülebilirler mi diye soruyorum. Bir lambanın altında tek tek hepsine baktıktan sonra sadece sonuncusunu ayırıp ötekileri bir köşeye koyuyor.

"Hanımefendi çok güzel, hayran oldum," diyor. Ayırdığı

fotoğrafı beyaz bir zarfa koyuyor ve adımı soruyor. Soyadımı söyleyecek yerde annemin adını söylüyorum "Elena". "Cumartesi sabahı hazır olur". Öbür fotoğrafları alıp cebime koyuyorum ama içimde hep, bir yerde bir yanlışlık oldu gibi bir his var, bu yanlışlık garip bir biçimde o Elena adıyla ilgili. "Cumartesi günü" diye onun sözlerini yineliyor ve beyaz zarfı alıp açıyorum. İçinde kızın seçtiği fotoğraf var. Bakıyorum ama tanıyamıyorum. Annem çok genç, yeni evlendiği sıralarda çekilmiş bu resim. Yavaşça arkasını çeviriyorum: Bir damga var "Karargâh.... Alay Komutanlığı... Piyade Bölüğü". Damga silik ve alayın sayısı okunamıyor. Bu resmi babam, daha babam olmadan, askere giderken yanında götürmüş. Belki de her akşam çıkarıp bakardı. Çok güzel bir resim, yani fotoğraftaki kadın çok güzel, "Hayran oldum". Yuvarlak, beyaz bir yüzü, çevresindeki bütün ışıkları yansıtan pırıl pırıl gözleri var, tıpkı bir heykelin gözleri gibi ama açık renk gözler. Annemin gözlerinin mavi-yeşil olduklarını zaten biliyorum ama bu siyah beyaz resimden bile gözlerinin rengini kim olsa anlardı.

Bu fotoğrafı hiç görmemiştim: Daha annem olmadan önceki annem. O anda hissettiklerimi hiçbir zaman dile getiremeyeceğim. Sanki henüz doğmamış birine sokakta karşılaştığı bir başkası, "Bak işte sen bu kadından doğacaksın, kutlarım seni," demiş ve onu gelecekteki annesiyle karşı karşıya bırakmıştı. Evet, günün birinde annesi olacaktı ama o anda herkesten farksız bir kadındı ve eğer onu gözden kaybederse bir daha hiç bulamayacaktı. Demek ki bu genç kız benim annem olacaktı. Resimde bir ayrıntı var: Annem öne eğik, geniş kenarlı koyu renk bir şapka giymiş; başına iyice oturmuş şapkanın üst kısmını çepeçevre saran açık renk bir kurdele var. Şapkanın geniş kenarının yüze gölge düşürmesi gerekir ama annemin yüzü ışık içinde. Aşağıdan aydınlatılmış olsa gerek. Gülmüyor, ağırbaşlı ve dikkatle birini dinler gibi duruyor. İnsanın yüksek sesle, "Bu benim annem," demesi çok doğal. Ben de diyorum ama tezgâhtar kız şimdi çatalıyla

küçük lokmalara ayırdığı peyniri yiyor ve sözlerimi duymadı. Demek ki konuşmadım, doğal olarak. Sokakta, gelecekteki annesini çağıran çocuğun sesi de duyulmaz. Birden, "Elena" demiş olduğumu anımsıyorum. Ama bu, hiç kullanılmayan asıl adıydı, herkes onu "Neni" diye çağırırdı. Neden Elena demiştim? Belki de resmin –bir kent fotoğrafçısının büyütmeyi kabul ettiği tek resmin– Neni'nin olamıyacağını anlamış gibi, kızlık adını söylemiştim. Kesin böyle olmuştu ve başka bir diyecek yoktu. Fotoğrafı geri vererek, "Üç kopya lütfen," dedim. O anda sesimin değiştiğini ve bambaşka çıktığını fark ettim. Galiba ilk sözcükleri de söylememiş, sadece "lütfen" demiştim. Neyse, zararı yok, öyle olsun.

IV

Cumartesi sabahı fotoğrafçıya gidip sıramı bekliyorum. İçerisi kalabalık, yani üç dört kişi var ama küçük bir dükkân için kalabalık sayılır. Gözlerim cam tezgâhın üstünde kızın küçük tabağını arıyor ama yok. Aynı incecik zayıf kız ayakta duruyor ve fazla güç harcamamak için gözlerini ağır ağır çevresinde gezdiriyor. Beni tanıdı gibime geliyor; başımla onu selamlıyorum ama sıramı bekliyorum. Kız eğilip bir çekmeceyi açıyor, parmağını sıra sıra dizilmiş, içlerinde fotoğraflar bulunan zarfların üstünde dolaştırıyor ve bir tanesini çıkarıp tezgâha koyuyor. Zarfın üstünde tükenmez kalemle, "Elena" yazılı. Kimbilir kimindir. Şimdi sıra yaşlıca bir bayanda, tek tek elindeki bir deste renkli fotoğrafa bakıyor ve hepsinin öyküsünü anlatıyor, nerede çekildiklerini, o çocukların kim olduklarını... "o büyük oğlan bizden değil, oradan geçen biri, yanlışlıkla girmiş resme". Dediklerini iyice duyamıyorum. Konuşurken boyuna deviniyor, sağına soluna bakınıyor ve herkesin onu dinlemesini istiyor. Bazan benden yana da ba-

kıyor ama benim varlığımdan rahatsız olmuş gibi, beni görünce şusuyor ve sessizce resimlerine bakıyor. Tezgâhtar kız, Elena'nın zarfını önüme sürüyor ve hafifçe gülümsüyor. Ne yapacağımı bilemiyorum. Sonra birden o adı benim söylediğimi anımsıyorum. Neni diyemezdim çünkü o Neni değil, ilerde annem olacak genç kızdı. Zarfı açıp bakıyorum: Bu o genç kız da değil, ona benzemiyor bile. Bu, geniş kenarlı bir şapka giymiş ve baskının kurutma kağıdı gibi mat bir kâğıt olması nedeniyle, beyaz yüzü iyice görünmeyen bir kız. Gözleri açık renk ama ışıksız iki leke gibi. Fotoğrafın arkasını çeviriyorum. Piyade Bölüğü'nün damgası yok. Bu kız bir yabancı. Bir an için başka birinden doğmuş olabileceğim duygusuna kapılıyorum. Zarfın üstünde 12.000 yazıyor. Tezgâhın üstüne 12.000 liret bırakıyor ve çıkıyorum. Resimleri hakkında açıklamalar yapan kadın da tam bunu bekliyormuş gibi az önceki yerine geçip yine başlıyor anlatmaya ama ben artık sokakta olduğum için duymuyorum.

Yolda yürürken gelip geçen kadınlara bakıyorum, bir tanesi bile cebimdekine benzemiyor, hepsi bana yabancı ve henüz onların hiçbirinden doğmuş değilim.

İçimde ne acı var ne de üzüntü, hissettiğim bambaşka bir şey. Bir sütunun arkasında durup resme bir daha bakıyorum; babama gösterecek miyim bilmiyorum.

V

Sokakta, eve dönmekte olan babama rastlıyorum, çalışmaya gitmiş ama işini her zamankinden erken bırakmış. Kucağında bir kedi var. Lafa başlamak için kediyi bahane edip, nerede bulduğunu soruyorum; başını sallıyor ve kediyi ısıtmak ister gibi sıkı sıkı göğsüne bastırarak yoluna devam ediyor. Eve birlikte giriyoruz, o hemen mutfağa gidiyor, köşede süt dolu bir tasın başında yalanan üç dört kedi var, yeni kediyi de onların yanına bırakıyor ve korkudan tüyleri diken diken olmuş hayvancağız hemen süt içmeye başlıyor. Bu cılız, ıpıslak bir sokak kedisi, geceyi dışarda çamurlar içinde geçirmişe benziyor. Diliyle sütten iki üç yudum aldıktan sonra kusuyor, aksırıyor, sıska gövdesi kasılıyor ve dışarı fırlayacakmış gibi duran kaburgaları görünüyor; böyle sıcakta olmasaydı, sabah ya bir hendekte ya da bir kütüğün dibinde ölüverirdi. Kediler ölmekten utandıklarından hep bir yere saklanırlar. Evdeki çocukların en küçüğü yeni kediciğin yanına çömelip elindeki ufak kaşıkla tüylerini okşamaya başlıyor. Sonra kucağına alıp

babama götürüyor, babam kocaman koltuğundan kalkıp kürekle ocağın sıcak külleri arasında bir yuva yapıyor, kediyi oraya koyup üstüne de iki üç avuç kül atıyor. Hayvan şaşkın, ne yapacağını bilemiyor ama gövdesi yavaş yavaş ısınınca kendini daha iyi hissediyor, kıvrılıp rahatça yerine yerleşiyor ve babam üstünü ılık küllerle örtüyor. Az sonra kedi, ciğerlerinden hasta biri gibi gürültüyle horlamaya başlıyor.

Babama fotoğrafı gösteriyorum. Gözlerini kısarak ve başını olmaz der gibi iki yana sallayarak bakıyor. Ya beğenmiyor ya da tanıyamıyor. O arada ağabeyim içeri giriyor, bir leğende ellerini yıkayıp duvarda bir çiviye asılı kirli bir havluyla kuruluyor. Resmi görüyor ve alıp bakıyor. Sonra başını sallıyor.

Yemek zamanı geliyor, sofrada her gün olduğundan fazla yiyecek var. Babam bir şey söylemiyor ama homurdanarak hoşnutsuzluğunu belli ediyor. Her zamanki gibi başında beresiyle yemek yiyor. Kimse konuşmuyor. Ocağın küllerine gömülmüş yatan kedi, yemek kokusunu duyunca gözlerini açıyor ve masanın altına geliyor. Babam kediyi kaldırıp kucağına alıyor ve kaşıkla besliyor, sonra sırtını okşuyor. Hayvan mest olmuş, hazla gözlerini yumuyor. Kimse bir şey sormadığı halde babam, "Hendekte buldum" diyor, "ölmemeli. Kılına dokunanın vay haline". Bu sözleri söyledikten sonra annemin boş iskemlesine bakıyor. Annem yaşarken hiç o yana bakmazdı. Bazan kavga ederlerdi ama genellikle birbirlerini yokmuş sayıp önemsemez, kendi işlerine bakarlardı. Yatağın iki ucunda birbirlerinden uzak yatarlardı çünkü babam hep üşür, annemse boyuna sıcaktan yakınırdı. Yazın annem odaya bir vantilatör getirir, prize sokup esintisi kendi yattığı köşeye gelecek biçimde bir iskemlenin üstüne koyar, sonra çıplak sırtını rüzgâra verip hemen uykuya dalardı. Doktor, böyle yatarsa her yanının tutulacağını söylemişti ama aldırdığı yoktu. Bir kez, kimbilir hangi nedenle, bir akciğer röntgeni çektirmesi

gerekmişti. Doktor filme bakmış ve "Ne zaman satlıcan oldun?" diye sormuştu. Annem hayır dercesine başını sallayınca üstelemişti "Kaç yıl önce geçirdin bu satlıcanı?" O hep başını sallamayı sürdürünce aşağı inip kurşunlu gömleğini çıkarmış olan röntgenci öfkelenmiş, tekrar önlüğünü giymiş, ışıkları söndürüp yerine çıkmış, yeni baştan aleti çalıştırmıştı. "İzleri hâlâ belli, çok zaman geçmiş olamaz. Hangi hastanedeydin?" Annem yine hayır gibisinden başını sallayınca doktor kartına, "satlıcan geçirmiş" yazıp onu savmıştı. Hiçbirimiz annemin satlıcan geçirdiğinin farkında olmamıştık. Oysa tifo, evet, yeni evlendiğinde tifo olmuş; ben daha doğmamıştım ama kaç kere babamdan duymuştum. Babamın dediğine göre, nedeni iyi pişmemiş yemeklerdi; annem yemek yapmasını bilmez, tarlada çalışmayı yeğlerdi ama –yirmi yıl sonra bile– hâlâ bu suçlamayı reddedip kendini savunur, kabahati köye yeni getirilen suda bulur, yeni taşındıkları köyde altı metre derinden tulumbayla çektikleri suyun pis ve mikrop dolu olduğunu iddia ederdi. Sözlerini vurgulamak için parmağını havaya kaldırır ve İtalyanca bir atasözünü hatırlatırdı, "Suyunuzu değiştirmekten sakının". Annemle babamın evliliklerinin ilk yılları hakkında sadece üç olay bilirdim: Tifo, dönmeyen tekerlek ve omza alınan ıslak çuval. Tifo annemin suçuydu, tekerlek ve çuval ise babamın. Bir gün ekmek teknesinde un kalmadığını gören babam, bir kile buğdayını öğütmek için değirmene gitmiş. Değirmen altı kilometre uzaktaki bir başka köydeymiş. Babam buğday çuvalını el arabasına yüklemiş ve yola çıkmış. Öğleye doğru bir çuval unla geri gelmiş. Çevresindeki demir halka aşındığından, gidişte de dönüşte de arabanın tekerleği dönmemiş. Birisi işinin yoruculuğundan yakınacak olsa, babam hemen, "Hele tekerleği dönmeyen el arabasıyla değirmene bir git bakalım," derdi. Sırta alınan çuval, yoksulların şemsiyesiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda askerlerin giydiği pelerinler gibi, ciğerleri korurdu. Bardaklardan

boşanırcasına yağmur yağan bir gün tarlada çalışmak zorunda kalan babam, omuzlarına bir çuval örtmüş ama yarım saat geçmeden suyu iyice emen çuval, onu korumak bir yana, yağmur dindikten sonra bile sırılsıklam etmiş. Akşam işi bitip eve dönünce ocağın yanına oturmuş ve her günkünün üç misli yemek yemiş. Pek iştahı olmayan ya da başı ağrıyanlara babamın öğüdü,"Bütün gün sırtında ıslak çuvalla çalış da bak nasıl iştahın açılır"dı. Sonra babam savaşa gitti ve evde doğru dürüst yemek yiyemez olduk. Köydeki bakkaldan sadece döküntü gibi kırık pirinç alıyorduk. Bir kez bakkal bana, "Siz hiç iyi pirinç almaz mısınız?" diye sordu. Dükkânda biri daha vardı ve yüzüme baktı. O günden sonra, kırık pirinç almadan önce, bütün müşteriler çıksın ve dükkân boşalsın, diye beklemeye başladım. Babam hastalanınca eve yolladılar, aslında hasta olmasa da yollanması gerekirdi çünkü dördüncü çocuğu doğmuştu; Mussolini'nin çıkardığı bir kanun gereğince, çok çocuklu aile babaları böyle ödüllendiriliyordu. Dördüncü çocuk bir kızdı. Soluğumdan mikrop kapmasın diye bebeğe uzaktan bakmamı tembih etmişlerdi. Bense, gizlice yanına gidip yüzüne üflemiştim, gözlerini kapatacak mı diye bakmak istiyordum. Birisi beni kaptığı gibi dışarı götürmüştü. Annem bembeyaz olmuştu; küçük kızkardeşimin yüzü minik bir kedi yavrusunu andırıyordu, ağzı kedi gibi, burnu kedi gibiydi. Belki de elimle boğazını sıkabilirdim: Kedilere yaptığım gibi.

VI

Birkaç gün kentte kendi evimde kaldım. Pencereden bakıyor, bir şey arar gibi gelen geçeni izliyordum ama ne aradığımı bilmiyordum. Gördüklerim bir aynaymışım gibi kayıtsızca bana yansıyordu. Binlerce insana rastlarsın ama bir tekinin bile yüzü aklında kalmaz. Günlerce eve kapanıp çevremdeki eşyalara baktım ve tanımlamaya çalıştım, sanki işlevleri değişmişti: Telefon neye yarar diye kendi kendime soruyordum, nasıl olsa artık onun sesini duymayacağım. Ama aslında onun sesini telefonda hiç duymuş değildim, yine de anlayamadığım bir şey vardı. Şimdi bile emin değilim ama her duyduğum sesi onun sesi sanıyordum. Birlikte çıktığım bir kadın vardı. Bir gün onu Alman arkadaşlarıma tanıştırırken Almanca "kız arkadaşım" diyeceğim yerde "annem" dedim ve kadın çok bozuldu. Annemi hep yanımda hissediyordum ama artık yaşamımı değiştirmeliydim. Bazan, beni dünyaya getiren bir önceki kuşağın varlığı beni ve bütün kuşağımı güvence altında tutarmış gibi, savunmasız kalmaktan korkuyordum. O kuşak, ölümle bizim aramızda bir perde gibiydi; bizi saklar,

ölümden korurdu, biz daha ölemezdik.. Bu garip, çok garip bir düşünce ama büyük olasılıkla bir gerçek; ancak, yanlış verilere dayanıyormuş gibi, tümüyle benimseyemiyorum. Ben ölemem, herkes gibi benim de ölmem düşüncesinde bir yanlışlık olmalı, buna kesinlikle inanıyorum ve böyle bir yanlışlık yapmamaya dikkat edeceğim.. Birinin ölüm haberini okuduğum zaman... Başkalarının ölümünden konuşmaya başladığımın farkındayım ama artık annemi düşünmek istemiyordum. Tanıdığım birinin ölüm haberini okuduğum zaman bir an durur, ne yanlış yaptığını araştırır, bulur ve daha fazla üstünde durmam; her kimse, bir suç işlemiştir ve ölmesi gerekir.

Elli yaşlarında bir üretimci ölmüştü, oğlu bir zamanlar öğrencimdi, kaçırılmaktan korktuğu için okula şoförü ve eski boksörlerden iki özel koruma görevlisiyle gelirdi. Ama adamın yaşamında bir suç unsuru vardı: Onu yaşamaktan alıkoyan büyük serveti. Haftada bir, iki özel koruyucusuyla at yarışlarına gider, ilk üç dört yarışa büyük paralar yatırıp oynar, sonra hemen gişeden kazancını alırdı. Baştan aşağı beyazlar giyer, bir hayaleti andırırdı. Hep bu adamın ölmesi gerektiğini düşünürdüm, kurtuluş yoktu, zaten ölmüştü. Bir de, üniversitede eskiden hocam olan bir profesör vardı: Öğrencilerinden ayrılmamak için, daha yüksek maaşlı bir işi kabul etmemişti. Öldüğü zaman tabutunun üç kez havaya kaldırılması hakkını kaybetmemek uğruna böyle yaptığından hep kuşku duymuşumdur. Profesörlerin tabutları eller üstünde götürülmeden önce üniversitenin avlusunda üç kez havaya kaldırılırdı. Onunla ne zaman karşılaşsam, tabutuna uzanmış ve kaldırılıp kaldırılıp indirildiğini görür gibi olurum. O da zaten ölmüştü, çünkü bir suçu vardı. Ama benim yaşamımda hiçbir yanlış davranış yoktu, ölümü hak edecek bir şey yapmamıştım, öyleyse niçin, ne diye öleceğimi anlayamıyordum. Avluda arkasından köpeğinin ölüsünü sürükleyen çocuğu anımsıyorum. Ağlıyordu çünkü oyunu daha bitmemişti, biraz

daha oynamak istiyordu ve köpeğine "vazgeç ölmekten" diye yalvarıyordu. "Ben ölümsüzüm" demiyorum, çünkü aklımdan geçen bu değil. Yaşıyorum ve bir gün var olmıyacağımı düşünemiyorum. Benim varlığımın bir parçası da annemdi ve sonsuza kadar da olması gerekirdi. Ben de ona "vazgeç ölmekten" diye yalvarmak istiyorum ama belki de onun ölümünden ben, biz –bütün onu sevenler– bir bakıma sorumluyduk. Bir yerde bir yanlış yapmıştık. Şimdi bize düşen, başımıza gelen felakete sabırla katlanmak değil, bu yanlışı düzeltmek, onu yeniden yaşama döndürmekti. Babamın yatağında yalnız yattığını söylediler, yoksa annem geceleri onu yoklamaya gelmezmiş. O salt bir hayal olmamalı, sadece geceleri dolaşmamalı, elle tutulur gözle görülür gerçek bir varlık olmalı, onu sevenler için bir... Nasıl anlatacağımı bilemiyorum. Bu yeni kent yaşamımda onun anısını canlı, hayalini hep göz önünde tutacak bir şey yapamıyorum. Toprağa bağlı eski dünyalarında yaşayan babamın ve ağabeyimin de aynı acıyla kıvrandıklarını sanıyorum. Onlar belki bir yolunu bulur, bir şeyler yapabilirler. Onların dünyası her şeyi yaratmıştır. Oysa benim dünyam hayal gücünden yoksun: Ölümü yenemez, yaşamı korumaya, insanlığın bitmez tükenmez gereksinimlerini karşılamaya gücü yetmez.

VII

Yine köye, onların yanına döndüm ama evde kimse yoktu. Kapı ardına kadar açık, ev bomboştu. Tarlalarda aramaya gittim ve bir bağ kütüğünün dibine oturdum. Ta uzakta, ufuk çizgisine yakın bir yerde hep bir arada, devinip durduklarını gördüm ama ne yaptıklarını anlayamadım. Burada bazı işler hâlâ eski zaman yöntemleriyle yapılır; eskiden bana çok doğal gelen jestleri, hareketleri artık anlamıyorum, benim için geçerli olmaktan çıktılar. Aralarında bir yabancı olsa gerek çünkü hep ayakta dimdik duran, hiç eğilmeyen yani çalışmayan birini görüyorum. Öğle çanları çalınca, romatizmaları yüzünden yavaş yavaş doğrulduklarını, sonra da eve dönmek üzere bana doğru geldiklerini görüyorum. Yapılan işleri adım adım kontrol eden babam en arkadan geliyor. Yabancı ona önemli bir şeyler anlatır gibi yanında yürüyor. Bana yaklaştıkları zaman birisi selam niyetine hafifçe elini kaldırıp indiriyor. Ben de onlarla yürüyorum. Eve giderken toprak bir yolla çakıllı bir yolun kesiştiği bir kavşakta, ortasın-

da bir karaağaç olan üçgen biçiminde küçük bir çimenlik var. Yabancı karaağacın altına gidip kollarını iki yana açıyor, bir şey söylemeden yere bakıyor. Babam yanında, o da yere bakıyor. Yerde hiçbir şey yok. Yabancı çevresini araştırıp bir taş buluyor ve getirip çimenliğin ortasına, ağacın altına koyuyor. Babam başka bir taş görüyor, iki eliyle kaldırıp aynı yere taşıyor. Yabancı, parmağıyla işaret ederek "Burada" diyor. Bir zamanlar orada bir taş duvar olduğunu anımsıyorum; sonra köylüler ihtiyaçları oldukça taşları teker teker söküp götürdüler, sağlık olsun ne yapalım. Babam İtalyanca(1) "Siz neredeydiniz?" diye soruyor. Yabancı kolunu kaldırarak, "Orada" diyor. Kolunu bacağını her oynatışında, üstündeki kalın kadife takım elbisenin fitilleri birbirine sürtünerek hışırdıyor. Babam başka bir taş arıyor, az ötede otların arasında bir tane bulup getiriyor ve tam adamın gösterdiği yere koyuyor.

Yabancı, bacakları ayrık, dalgın dalgın biraz duruyor, sonra bir yeri ölçmek isteyen köylüler gibi, iki adım bir yöne iki adım ona dikey olan yöne doğru dört adım atıyor. Kasketi yüzünü örttüğü için yüzünü göremiyorum. Babamın yüzü acı çekiyormuş gibi kasılmış, büyük bir dikkatle adamı izliyor; ortada çok önemli bir şeyler dönüyor olmalı ama daha ne olduğunu anlayamadım. Yabancı, son ölçtüğü noktada dururken babam onun az önce bulunduğu yere gidiyor ve her ikisi de topuklarıyla toprakta birer çukur açıyor. O arada ağabeyim bir hendekte bulduğu iki taşla geliyor. Birini babamın birini de yabancının önüne bırakıyor. En sonunda, üst köşeleri karaağacın tam altındaki iki taşla, alt köşeleri de babamın ve yabancının ayakları dibindeki taşlarla belirlenen, kenarları iki metre uzunluğunda bir kare ortaya çıkıyor.

Bir süre herkes başını eğip susuyor. Birisinin bir şeyler söylemesi gerek, bu herhalde yabancı olacak. Yabancı başını kaldırıyor, çevresine bakınıyor, sonra gözlerini yola dikerek anlatmaya başlıyor: "Ben bu yoldan kaçıyordum, onlar şarkı söyleyerek arabanın penceresinden ateş ediyorlardı. O hanım

(1) Köylerde hep yerel lehçeyle konuşulurdu (ç.n.)

burada, duvarın önünde oturuyordu. Köşeyi döner dönmez beni gördü ve hemen yerinden fırladı. Heyecanla ellerini sallayarak 'Gir buradan... koş, koş' dedi. Soluğumu tutup duvardan atlıyorum ve arkasında kendimi yere atıyorum. Araba köşeyi dönüyor ve geçip gidiyor, hâlâ şarkı söyleyerek havaya ateş ediyorlar. Sonra kimseyi göremeyince gıcırtıyla fren yapıp geri dönüyorlar. İçlerinden biri hanıma 'Nereye kaçtı?' diye soruyor. Ne yanıt verdiğini duyamıyorum, sanırım eliyle bir yeri gösteriyor. Yine fren gıcırtıları içinde basıp gidiyorlar. Emin olmak için biraz daha bekledikten sonra dışarı çıkıyorum. Hanım yerinde yok. Bisikletle geçmekte olan bir köylü 'Neni'yi götürdüler' diyor."

Bu olayı ilk kez duyuyorum, ben küçükken ve babam askerdeyken geçmiş olacak. O günlerden aklımda kalan tek şey, uyandığımda odamda başları miğferli iki Alman askeri gördüğüm sabah. Birinin elinde makineli tüfek vardı, ötekisi de dolapta asılı giysilere teker teker süngüsünü saplıyordu. Annemin iki üç yıl önce alınan yeni bir elbisesi vardı ve Alman onu delik deşik etmişti. Bunu sırf kötülük olsun diye yaptığını her zaman düşünürüm; öbür asker, ellerini kavuşturmuş duran annemi sıkı sıkı tutuyordu. Üstelik, onun düşmanlarından birine yardım ettiğini bilmiyorlardı. Sonra babam cepheye gönderildi. Orada bir Yugoslav askerinin nasıl öldüğünü görmüş: Bütün gece ağlamış, sonra gizlice dizkapağına bir iğne yapıp mikroplu su aşılamış ve hastalanıp çürüğe çıkartılmış, sonra da eve yolladılar.

Annem dua ederken avuçlarını ayrık tutup parmak uçlarını bitiştirerek beceriksizce ellerini kavuştururdu. Derisi kızarıp çatlamış, dörtköşe kocaman elleri, derin yarıkları olan sert ve nasırlı avuçları vardı. Ya bir bacağı ya ötekisi ağrıyormuş gibi hep biraz yampiri yürürdü. Zorlukla yerinden kalkar, her seferinde bir solukta üç kez "ay ay ay" derdi. Emekli maaşını üç yıl geç bağladılar; her ay değil iki ayda bir gidip postaneden parasını alırdı. Eline geçen, bir işçinin iki günlük

kazancı kadardı ama o yine de çok mutlu olur, parasını alır almaz birazını bir kızına, birazını öbür kızına verir, geri kalanıyla da kendine ya bir mendil, ya eldiven örmek için birkaç çile yün ya da bir çift çorap alırdı. Yani maaş olarak, iki ayda bir, bir mendil alırdı.

Bütün dini bayramlarda kilisede âyine gider, kutsal şarabı içip kutsal ekmeği ağzına alırdı. Mihraba doğru giderken ve geri dönerken ellerini kavuşturur ama papaz kutsal ekmeği ağzına koyarken kollarını haç gibi tutarak sağ elini sol omzuna, sol elini sağ omzuna götürürdü.

Hep önüne bakarak yürürdü. Başında her zaman, çenesinin altından bağlanmış koyu renk bir başörtüsü vardı. Perhiz kurallarına uymak için, cumartesi günleri erkenden yemek yerdi. Kilise su içmeye izin verdiğinden, pazar sabahları ocağın külleri arasında duran bir teneke maşrapadan biraz su içerdi. Su hep sıcak olurdu; içmeden önce diliyle yoklayıp kül kalmış mı diye bakar, azıcık kül olduğunu sezerse, perhizini bozacağı korkusuyla ağzındaki suyu tükürürdü.

VIII

Bazı günler eve o kadar geç ve öyle yorgun dönerdi ki yemek yiyecek bile hali olmazdı. O zaman yalnız bir polenta[1] yapar, şekerle polenta yerdi. Polenta soğuyunca üstünde tutmuş olan zar gibi ince tabakayı parça parça keser, her parçanın içine bir tutam şeker koyar, kıvırıp külah gibi yapar ve yalnız onları yerdi. Bu külahların beş altı tanesini büyük bir iştahla atıştırır, sonra gölge bir yere uzanıp dinlenirdi. Bir kez tam yemeğini yerken bir dilenci geldi. Annem sol elinde tuttuğu şekerli polenta külahlarını sağ eliyle teker teker alıp ağzına atıyordu. Avluda yere oturmuş, sırtını evin duvarına dayamıştı. Birden karşısında dilenciyi görünce gülümsedi ve nesi varsa ikram eder gibi sol elini uzattı. Dilenci eğilip kuşkuyla onun elindekileri inceledi, sonra iki külah alıp birini yedi. Tabii şeker ağzında eriyip diline bulaştı. Bundan hoş-

(1) Mısır unundan yapılan bir bulamaç. (ç.n.)

lanan da olur hoşlanmayan da. Dilenci hiç hoşlanmadı ve aldığı ikinci külahı yere atıp söylene söylene gitti. Bağın yanından geçerken bir salkım üzüm kopardı ve ağzının tadı yerine gelsin diye çiğnemeye başladı. Annem üzüntüyle adamın arkasından baktı, sonra güçlükle uzanarak atılan külahı yerden aldı, tozlarını silip yedi. Beli ağrıdığı için bu eğilip kalkmalar onu yorardı. O kez de yine "ay ay ay" dedi.

Ağabeyim beşinci sınıfa gidiyor ve şiirler ezberliyordu. Bir akşam Alboino ve Rosmunda şiirini yüksek sesle okumaya başladı:

"İç, Rosmunda. Tek söz istemem
Ben öyle buyurdum".
Rosmunda içti, ama gözleriyle
Sanki şöyle diyordu: Longobard Kralı,
öcümü alabilirsem bir gün,
senin kanını içeceğim.

Annem şiiri duydu ve dehşete kapılarak odadan çıktı. Ağabeyim artık büyüdüğü ve şiir okuduğu için böbürleniyordu. Annemin kaçar gibi odadan çıktığını görünce, onun anlayamayacağı kadar önemli şeyler öğrendiğini sandı. Dönüp gururla önce çevresine, sonra bana baktı. Bense kapıya bakıyordum.

Sonbaharda günler birden kısalmaya başlayınca, annem vakit kaybetmemek için öğleyin eve yemeğe gelmez, tarlada eline ne geçerse, özellikle meyva, yerdi.

Tarlayı çevreleyen çit boyunca yürüyerek yiyecek bir şeyler arar, bulduklarını başından çıkardığı örtüye doldururdu. Örtünün dört köşesine birer düğüm atıp bir torba yapar, elinde torbası, otların en uzun olduğu yere çömelip ağır ağır yiyeceklerini çiğnerdi. Yemeği bitince başörtüsünü düzeltir, yine başına örtüp çenesinin altından bağlardı.

Annem kolayca etkilenen, çok duyarlı bir kadındı: Garip

şeylerden, yeniliklerden, anlıyabildiği Italyanca sözcüklerden, beklenmedik olaylardan hoşlanırdı. Hiç hediye istemez, verildiği zaman paketini bile açmaktan kaçınırdı. O zaman birisi yardımcı olur, onun yerine paketi açardı. Somurtur, dudakları sımsıkı, başını sallamakla yetinirdi. Hediye ne kadar pahalı olursa o kadar tedirgin olurdu. Hoşnutsuzluğunu saklamak için en küçük bir çaba göstermezdi. Hemen kaç para ödendiğini öğrenmek ister, hediyeyi kim almışsa ailesinde herkesin sağlığı yerinde mi diye sorardı. Yiyecek, giyecek ve sağlık gereksinimleri göz ardı edilmeden hediye alınamaz sanırdı. Ona göre, birinin bir hediye alması, bir başkasının aç kalması demekti.

Marttan eylüle kadar yalınayak dolaşırdı. Tabanları kösele gibi sertleşmiş, şahrem şahrem yarılmıştı. Bu yarıklara küçük taşlar, otlar, kıymıklar dolardı. Akşamları yatmadan önce yere bir mum koyar, yanına oturup elindeki dikiş iğnesiyle teker teker hepsini ayıklardı.

IX

Babamız askerdeyken akşamları kendimizi çok yalnız hissederdik. Yemekten sonra ocağın başına toplanırdık ve annem bize bildiği masalları anlatırdı. Bana kalırsa, uydururdu da. Bunlar genellikle ermişlerin öyküleriydi. Eğitimsiz, halk tipi ama etkili bir anlatımı ve hayal gücü vardı. İncil'i açıklarken papazın yaptığı hareketleri yapar, kutsar gibi sağ elini havaya kaldırırdı. Papazı taklit ettiği kesindi. Önce bir konu bulmaya çalışır, ne anlatacağını kendisinin de bilmediği hemen belli olurdu. Örneğin, başparmağı dimdik duran sağ elini kaldırır ve "Bu akşam" diye başlar, sonra elini indiriverirdi.

"Size" sağ el habire inip kalkardı "Ermiş Teresa'yı anlatacağım" El yine havaya kalkar, başparmak dikilirdi. Tam bir sessizlik olurdu. Yerine iyice yerleşmemiş olan varsa, gürültü çıkarmadan yavaşça iskemlesini oynatır, ayaklarını yüksekçe bir yere koyduktan sonra dizkapakları yüzünün hizasına gelecek biçimde dizlerini yukarıya çekip kollarıyla sarar, başını da kollarına yaslardı. Gözlerimizi kaldırarak aşağıdan yukarı

doğru bakardık. Ağabeyimin her zaman ağzında bir şeyler olurdu; bu, aslında pek yiyeceğimiz olmadığı halde boyuna atıştırmasındandı. Anneminkiler gibi kocaman, mavi gözlerini ona diker, hayran hayran dinlerdi. Bazan çiğnemeyi unutur, yarım saat lokması ağzında, yanağı şişkin otururdu.

X

Savaş zamanı annem mayasız yassı pideler yapardı: Bunlar fırında ne kadar çok kalırlarsa o kadar sertleşir, taş gibi olurlardı. Sonra, bu pideleri pişmeden, çiğ çiğ yemenin daha iyi olduğunu farkettik. Nemli ve yumuşak hamur parçaları annemin ellerine yapışır, yanımızdan geçerken üstü başı ekmek kokardı. Bu yassı pidelere kendi lehçemizde fugazza[1] derdik. Bir kez, üstünde "Fugazza Ovası" yazan ve dağ resmi olan bir kartpostal gördüm. Yeni okumayı öğreniyordum ve kartpostaldaki köyün insanları dağ gibi şişkin, tatlı pideler yerler herhalde diye düşündüm. Bunlar savaşmayan yabancılar olmalıydı. Biz İtalyanlar tüm dünyayla savaştığımızdan yiyeceğimiz yoktu. Ne pahasına olursa olsun savaş yapmamak gerekti.

Köyde bazıları savaşa gitmek istememiş, saklanıyorlardı. Hiçbir zaman da bulunamadılar. Daha sonra, yanlarında ye-

(1) İtalyanca "focaccia". (ç.n.)

dek mermiler, ikişer ikişer motosikletlere binmiş silahlı jandarmalar, ellerinde celp kâğıtlarıyla gelmeye ve askere çağrılanların hemen yola çıkmaları için dayatmaya başladılar. Bizim avluya da gelip İtalyanca,"Bay falanca nerede?" diye sordular; biz çocuklar o adı ve soyadını hiç duymamıştık. Oysa aradıkları babamızdı. Rengi uçmuş bir halde babam geldi. Giyindi. Annem onun yeni kıyafetine ve kuzu kuzu boyun eğmesine şaşırmış, donakalmıştı. Saçı başı darmadağınık, perişan bir halde, dudakları bembeyaz olmuş, durmadan "Gidecek misin?" diye soruyordu.

Bir adamın, sırf zorlandığı için, savaşa gitmesini aklı almıyordu. O sahne Tanrı'dan yollanmışçasına beni etkilemişti: Demek ki, ailenin en güçlüsü babam değil, annemdi. Oysa, babamın bir danayı boynuzlarından Ursus(1) gibi kıskıvrak yakaladığını görmüştüm. Şimdi annemiz ne yapacaktı?

Sonra annemle babamın sokağın ortasında kucaklaştıklarını anımsıyorum. Jandarmalar yoktu. Herhalde uzaklaşmaları ve cezaevi ziyaretlerinde olduğu gibi, karıkocayı yalnız bırakmaları emredilmişti. Sonra babamın yürüyerek yola çıktığını ve motosikletin tıpkı bir tutukluyu izler gibi ağır ağır peşinden gittiğini anımsıyorum.

(1) Sienkiewicz'in "Quo Vadis" kitabındaki iyi yürekli dev. (ç.n.)

XI

Yiyecek ve içecek çok azdı. Genç erkekler Yunanistan'da, Arnavutluk'ta, Yugoslavya'da, Afrika'da ve Rusya'daydılar; köylerde sadece çocuklar, kadınlar ve yaşlılar kalmıştı. Tarlalar,yeşil ayrık otları ve kırmızı gelinciklerle doluydu. Yabani tavşanlar evlere giriyor, sülünler kümeslerde dolaşıyordu. Yaban üzümlerinden şirke gibi ekşi bir şarap yapılırdı. Bunu damacanalara doldurur, azar azar içerek uzun zaman dayanmasına çalışırdık. Annem şaraptan biraz içer, sonra şişeyi yeniden suyla doldururdu. Her yemekte –günde bir ya da iki öğün yemek yerdik– bir bardak o suyla karışık şaraptan içer, kalanın üstüne yine su eklerdi. Belki bir mucizeydi ama bir ay sonra şişeden hâlâ şarabın bitmediğini gösteren pembe bir su akardı. Annem bardağını ışığa tutar, içindeki suyun pembe olduğunu görüp zevkle içer, sonra başını eğerek otururdu. Hep dalgın ve düşünceliydi.

Samanlıkta serçeler vardı, ağ gerip onları yakalardık. Balık ağı gibi kocaman bir ağ hazırlar, samanların birkaç metre

yukarısına, iki direk arasına gererdik. Sonra bir sopayla samanları döverdik. Korkup dışarı fırlayan serçeler, alacakaranlıkta göremedikleri ağa takılır kalırlardı. Her sefer on beş yirmi tane yakalar, boyunlarından ısırıp öldürürdük. Ama acı olduğu ve yabansı koktuğu için kanlarını emmezdik. Tüylerinin arasında hep bitler olurdu. Tüyleri yolduk mu hemen kebap ederdik ama annem kızdığı için bunu gizli gizli yapmak zorundaydık.

Annem alışverişini, haftada bir atlı arabasıyla geçen gezginci bakkaldan yapardı. Bu adam, tıngır mıngır köyleri dolaşır, her evin önünde dururdu. Arabasında en gerekli şeyler bulunurdu: Ayçiçeği yağı, sirke, biber, kaya tuzu, rendelenecek sert peynir, hardal, baharat olarak karanfil, tarçın tozu ya da kabuğu, şeker, yapay kahve, pirinç, konserve, portakal, limon. Kimse makarna almazdı; her ailenin bir tórcolo'su vardı ve lasagna(1) ya da bigoli(2)'ler evlerde yapılırdı. Tórcolo, bıçkı sehpasının kenarına takılan küçük bir cendereydi: Hamur, cenderenin silindirine konur, sıkıştırılınca saç levhanın ince ya da kalın deliklerinden geçerek ya lasagna ya da bigoli olurdu. Annem cendereyi sıkıştırırken çocuklardan birinin bıçkı tezgâhına oturması gerekti, yoksa sağa sola sallanırdı. Bu, yarım saat kımıldamadan oturmak demekti ve hiçbirimiz istemezdik. Haksızlık olmasın diye annem, bugün biriniz yarın öbürünüz diye bizi sıraya koyar, böylece kimse sesini çıkarmazdı.

Annem kaya tuzunu masaya yayar, üstünden silindir gibi geçirdiği bir şişeyle öğütürdü. Şişe gide gele tuzu un gibi ufalar, sonra avuç avuç bir torbaya doldurulurdu.

Tereyağını da satın almaz, sütten kendimiz yapardık. Bir şişeyi sütle doldurup yarım saat çalkalamak yeterliydi: Süt yağ olur, şişe altüst edilince parça parça dökülürdü. Karanfil

(1) Enli şeritler biçiminde kesilmiş bir hamur işi. (ç.n.)
(2) İnce şeritler halinde kesilmiş bir makarna türü (ç.n.)

ve tarçın, portakal kabuğu parçalarıyla birlikte şaraba konur, baharlı sıcak şarap yapılırdı. Annem bir tencerede ısıttığı şarabı cepheden yeni dönen ve ciğerlerinden hasta olan babama verirdi. Babam üstüne yanan bir başak sapı tutunca şarap hemen parlayıp kocaman mavi bir alevle yanardı. Sonra, bronşite iyi geldiği için sıcak sıcak içerdi.

Annem hiçbir şeyi parayla almazdı, zaten para yoktu ki. Karşılığında yumurta verirdi. Bakkalın geçeceği günler, kümesteki bütün bildiğimiz ve yeni bulacağımız yuvaları araştırıp yumurta toplardık. Biz çocuklar, elimizde birer torba ya da sepetle, hendekleri, samanlıkları, ot yığınlarını, çit kenarlarını dolaşır yumurta arardık. Toplanan yumurtalar büyük bir sepete doldurulurdu. Annem, bakkala satmadan önce, aralarında çürük olmasın diye hepsini teker teker kontrol ederdi: Yumurtayı kulağına götürüp hafifçe sallardı, eğer sarısı tıkır tıkır bir ses çıkarırsa çürük demekti. Çürük yumurtaları bir kenara koyar, sonra toprağa gömerdi. Kimseyi kandırmak istemezdi. Bakkal gelir, fiyatları saptardı; fiyatlar hep değişirdi, şehirdekilerin ondan ne kadar yumurta aldıklarına bağlıydı ama biraz da mevsimlere göreydi: Tavuklar fazla yumurtlarlarsa fiyat düşer, az yumurtlarlarsa çıkardı. Bir gün filmlerdeki gibi bir bayan geldi, hasta oğlu için taze yumurta istiyordu. Arabayla gelmiş, annemle konuşmak için inip eve girmişti. Arabaya baktım, yepyeni pırıl pırıldı ve biraz benzin kokuyordu. Yerde motordan sızmış iki üç damla yağ vardı. Elimi sürdüm, sıcaktı; yerdeki toprak bile sıcaktı. Arabanın çevresinde dolaştım, yine ön tarafa gelince, üstünde kabartma harflerle sahibinin adı yazılı olduğunu gördüm: Fiat.

Annem bulaşıkları kumla ovarak yıkardı. Kapının önünde dağ gibi kum yığılıydı. Bir sepete doldurduğu kirli tabak çanak ve bir bidon kaynar suyla gelir, ikide bir parmağını sokup bakarak suyun biraz soğumasını beklerdi. Parmağını sudan çıkardıktan sonra bir an havada tutar, yanıp yanmadığına

bakardı. Nerdeyse kare biçiminde, küt parmaklı, kocaman elleri vardı. Ağır ağır, sabırla bulaşık yıkamaya başlar, tabakları ve çatal bıçağı önce ıslatır, sonra üstlerine kum serpip parmak uçları ve avuçlarıyla ovalar, en sonunda da çalkalardı.

Hiç elini yakmazdı. Yatakları ısıtmak için parmaklarıyla ateşten sıcak korlar çıkarır ve kapaklı, bakır yatak mangallarına koyardı. Bazan kararmış korlar, sönmüş gibi dururdu. Ama annem küllere dokunup sıcak olup olmadıklarını anlardı. Eğer küller sıcaksa kor parçasını eline alır, üfleyerek hem koru parlatır, hem soluğuyla elini yanmaktan kurtarır, sonra da mangala koyardı.

Çarşaf ve yorganı ateş gibi sıcak yataklarımızdan içeri süzülür gibi girer, kıpkırmızı olup ter içinde kalırdık. Ama gece yatak soğuyunca üşürdük. Sabahları, hamam gibi sıcaktan buz gibi soğuğa geçmenin verdiği uyuşuklukla çok yavaş uyanırdık. Saçaklardan sarkan, gecenin nemi donunca oluşmuş, küçük beyaz buz sarkıtlarına bakardık: Bir gece önce yoktular. İlk konuşanın sesini kimse tanıyamazdı: Sabah sesi hep akşam sesinden başkaydı.

Kar yağınca her yerle bağlantımız kesilirdi. Önüne yığılan karlar yüzünden kapı bir türlü açılmaz, yola uzanan patika görünmez olur, yolun nerede bitip hendeğin nerede başladığını anlayamazdık. Biz çocuklar dünyaya pencere camlarından bakardık. Kuşlar ürkmüşe benzer, serçeler karlar üstünde yürüyerek beyaz olmayan her şeyi gagalarlar. Kuş sürüleri ovanın üstünde döne döne yükselir, gözden kaybolur, sonra bir saplantıya tutulmuş gibi yine geri gelirlerdi. Annem iki çift uzun çorap, üstüne lastik çizmelerini giyer, ellerine keçi derisi eldivenler geçirirdi. Pencereyi açıp elleriyle karı süpürür, üfleyerek sıcak soluğuyla camları temizlerdi. Sonra pencerenin altına bir iskemle koyar, üstüne çıkıp dışarı atlardı. Bir kürek bulur, karları kürekleyerek kapının açılmasına yetecek kadar bir yer açardı. Sonra belediyenin yolladığı kar temizleme

makinesini beklerdik. Peşinde vatanı kurtarmaya gelen bir gerilla ordusu gibi ya koşan ya da bisiklete binmiş çocuklarla birlikte ağır ağır ilerleyen bir traktörün çektiği kar temizleme makinesinin sesini ta uzaktan duyardık.

XII

Küçükken, bir çocuğun annesine, "Beni yıka ama ıslatma" dediğini duydum. Bir adam bir köpeği öldürmek istiyordu, oğlu yalvardı: "Öldür ama canını acıtma". Bunlarda ibret alınması gereken bir şey var.

Bir çocuk arkadaşlarıyla saklambaç oynuyordu. Gözlerini yumunca kimsenin onu görmediğini sandı. Bunda kaçınılması gereken bir şey var.

XIII

İşçiler yedide, köylüler beşte kalkar. İşçiler sabah karanlığında uyku sersemi, yakın kentlerdeki fabrikalara giderken, saatler önce kalkmış köylülerin, öküzler için ağıllardaki yemliklere yabayla saman savurduklarını görürler. Ağıllar sıcak ve nemli, camlar hep hayvanların soluğuyla buğulanmış olur. Öküzler geviş getirirken esner, esnedikçe sağrıları ve kuyrukları kasılır, gerdanlarındaki damarlar şişer. Köylüler bu işle uğraşırken genellikle, sanki hayvanlarla konuşurmuş gibi alçak sesle bir şeyler söylerler. Yaşlılar bu işi kendileri yapmak ister ve herkesten önce kalkarlar. Karnı aç olduğu için böğüren bir inek duyarsanız, o çiftlikte ne toprağa, ne ekmeğe ne de damarlarındaki kana saygısı olan sarhoşun biri yaşıyor demektir. Hz. İsa yerde bir ekmek kırıntısı gördüğü zaman eşeğinin sırtından inmiş, işaret parmağını tükürüğüyle ıslatıp kırıntıyı almış ve ağzına atmış: Bunu bizlere, ekmeğin yerde bırakılmaması gerektiğini öğretmek için yapmış; tabii eğer ekmek kırıntısının arkasında bir sıra karınca yoksa. Bizim

evde ilk yataktan kalkan hep babamdı, masanın altına düşen ekmeği kaldırmak için ilk eğilen de o olduğu gibi.

Yabancının geldiğinin ertesi günü öküzün böğürdüğünü duyuyoruz, demek ki babam ağıla gitmemiş. Çevredeki bütün tarlalarda arıyoruz, yok. En sonunda, annemin yabancıyı kurtardığı yol kavşağında buluyoruz: Kollarını kavuşturmuş, dimdik duruyor, eskiden duvarın olduğu yeri işaretleyen taşlara bakıyor. Eve getirdiğimiz zaman babam, hayvanlara daha kimsenin yem vermediğini görüp iş yine kendisine kaldığı için pek seviniyor. Yabayı alıp samanları yemliklere bölüştürüyor, üstlerine de tatlı niyetine avuç avuç, öğütülmüş mısır koçanlarından yapılan bir bulamaç olan "ceroso" serpiyor.

Babam galiba bir şarkı mırıldanıyor ama emin değilim. Ya hafiften aklını kaçırdı ya da kadere boyun eğip annemin ölümünü kabul etti. Belki her ikisi de aynı anlama geliyor. Uzun zaman ölümü düşünüp çıldırmamak olası değil. Demek hepimiz biraz deliyiz. Bu azıcık delilik normal, asıl böyle olmayan normal değildir.

Bilmiyorum ama ben, annemle yabancının anlaşamadıklarını sanıyorum çünkü yabancı İtalyanca biliyor ama annem bilmezdi. Annem dünyanın en sonda gelen, en zavallı yaratığıydı. Sanıyorum bu yüzden yazıyorum onun öyküsünü. Bu öyküde anlattığım gibi, eğer o ölümsüzlüğe layık görülmüşse, bu pâyeye herkes erişebilir, yeteri kadar alçakgönüllü olmak koşuluyla. Bir akşam annem avluda saçlarını tarıyordu; uzun ve kıvırcık saçları vardı, kemik taraklar hem daha pahalı oldukları hem de çabuk kırıldıkları için demir tarak kullanırdı. Saçlarını büyük bir dikkatle tarıyordu çünkü demir taraklar tehlikelidir: Karşı evde oturan bir kadın tarağı başına batırmış, "ay" deyip tırnaklarıyla kaşımış, yarım saat sonra boynunu kımıldatamaz olmuş, akşam bastırmadan önce de kazıklı hummadan ölüvermişti.

Annem taranmayı bitirince doğrulup saçları omuzlarına

dökülsün diye şöyle bir silkindi, sonra ömründe ikinci ve son kez İtalyanca konuşarak, "Yıldızlar bana bakıyor," dedi. Babam kınar gibi ve biraz kaygıyla ona baktı ama ben annemle gurur duydum, acaba gerçekten İtalyanca biliyor mu, diye de merak ettim.

Demek istediğim, o adamla konuşamazdı bile; bir Afrikalı zenciyi, bir Çinliyi ya da bir Tatarı kurtarmış gibiydi.

Oysa, adam İtalyandı, yakın köylerden birindendi, annemin öldüğünü duymuş ve başından geçeni anlatmaya gelmişti. Bizim oralarda öyledir, birisi öldü mü, yaşarken hiç olmadığı gibi, günlerce ondan konuşulur. Her ölene, sözcüklerden ve anılardan kurulmuş bir anıt dikilir ama bu yörede kimse yazı yazmayı bilmediğinden, yazılmayan sözler silinip unutulur ve anılar da hatırlayanlarla birlikte ölüp gider. Dünyanın yazılı geleneklerden yoksun bu köşesinde bir insanın ölümü, yalnız kendisinin değil, anılarında yaşattığı gelmiş geçmiş tüm hısım akrabalarının da ölümü demektir. Günü gelip ölen kişi, sevenleri tarafından anılır ve hatıralarda yaşatılır. El ele tutuşup bir zincir oluşturur gibi ölüme gidilir. Zincir bütün insanları bir araya getirdiği zaman insanlık adalete kavuşacak, ancak o zaman tarih gerçek, yani toplumsal bir anlam kazanacak.

Öğle olmadan babam o küçük duvarın temelini kazmaya gidiyor ve gerçekten çimenlerin altında tuğladan değil, taştan bir temel buluyor. Taşların yönünü izleyerek aralarına girmiş otları köklerinden söküyor, toprakları temizliyor ve sabırla kazıyor.

Az sonra, yabancının işaretlediğinden daha küçük, kare gibi bir alan ortaya çıkıyor; herhalde yabancı bu sığınağı olduğundan daha büyük sanıyordu. Kaçan insan, kendini kovalanan hayvan gibi hisseder ve saklanmak için, avcının gözünün göremeyeceği kadar küçük bir delik arar. Beyaz taşlarla çevrili bu küçük alanın bir köşesinde taşlar aşınmış ve dümdüz olmuş, herhalde giriş oradaydı. Babam oraya oturup

karşısına bakıyor. İki kilometre uzakta çan kulesi var, fazla yüksek olmadığından otların arasından ancak görülebiliyor. Dört yanında ortası sütunlu birer pencere var. Rüzgâr arkadan estiği zaman çan sesi duyulmaz ama bu pencerelere bakılınca çanların sessizce sallandıkları görülür. Babam dalgın dalgın, açılıp kapanır gibi bir görünüp bir kaybolan pencerelere bakıyor. Sonra daha dikkatle bakıyor ve gözlerine inanamıyor: En büyük çan soldan sağa, sağdan sola gidip gelirken bir an için pencereyi tümüyle örtüyor. Güneş tam tepede. Demek ki bu çalan öğle çanı. Babam kalkıyor ve başı önünde eve doğru yürüyor. Yemekten sonra, birinin kapıya bıraktığı koskoca ağır bir çuvalı içeri taşımak için çok fazla çaba gösteriyor. Çuvalı birden kaldırmaya çalışırken sırtında bir şey çıt ediyor. Çuval yere düşüp patlıyor, buğdaylar dört yana saçılıyor, babam da üstlerine yığılıyor. Kaldırıp eve taşıyor, mutfakta ocağın yanında, tam pencerenin altında duran, kaba bir örtüyle kaplı sedire yatırıyoruz. Sızlanmıyor, hiç acı çekmiyor gibi. Bu "bel çatırdaması" denen şey, omurgalarını fazla zorlayan köylülerin sık sık başına gelir. Oysa masa başında çalışanlara tam aksi olur ve sırtlarını kımıldatamazlar. Ağabeyim, babamın omurlarını tek tek yokluyor ve avucuyla bastırıyor, hiçbiri kaymamış görünüyor. Babamın bacaklarını kaldırıyor, dinlenmesi için sedire uzanmasına yardım ediyorum. Bacaklarını tutarken sağ dizkapağının bir mendille sarılmış olduğunu fark ediyorum. İşleri gereği sık sık yere diz çökenler böyle yaparlar. Pantolonunu sıvayıp dizkapağını açınca bakakalıyorum: Mendil falan yok, dizkapağı mosmor ve hüt dağı gibi şişmiş. İltihaplanıp su toplamış ve hiçbirimizin bir şeyden haberi yok. Babam kızmış gibi dizini örtmemi işaret ediyor. O zaman, bu dizi bir kez daha bu durumda gördüğümü anımsıyorum ama ne zamandır aklıma gelmiyor. Annem yok artık, ona soramam. Hah tamam, savaştan döndüğü sıralardaydı. Cepheye yollanmış ve orada bir düşman askerinin nasıl

öldüğünü görmüş; can çekişen asker ve ona ateş etmemiş olan babam bütün gece birlikte ağlamışlar. Sabah olunca babam bir şırıngaya su doldurup dizkapağına iğne yapmış, bacak şişince de revire kaldırılmış. Gerçeği öğrenselerdi babamı, zavallı köylü babamı kurşuna dizerler ve vatan onu aşağılardı. Oysa çürüğe çıkarılıp eve, dördüncü çocuğu yeni doğduğu için zaten dönmeye hakkı olan evine yollanıyor. Böyle su iğnesi yapmak askerler arasında epey yaygın bir şeydi; doktorlar da bu numarayı bilir, suyu şırıngayla çektikten sonra askeri cepheye yollarlardı. Ama babam zaten cephedeydi ve çektikleri suyu incelediklerinde irin dolu olduğunu görmüşlerdi; herhalde kullandığı su mikropluydu. Açık havada şiş kuruyup insin diye, evde birkaç gün dizkapağını sarmadan dolaşmıştı. Yine mosmor olmuş, karpuz gibi şişmiş bu dizkapağını kaygıyla okşuyor, kendi dilini konuşmayan bir yabancıyı kurtaran annemi, düşmana ateş etmemekle kalmayıp, –bir asker olduğu için– kendisini başka bir askerin ölümünden sorumlu sayarak dizkapağına mikroplu su aşılayan babamı ve o karpuz gibi şişmiş dizkapağını şimdi ellerimin arasında tuttuğumu düşünüyoru. Dizini özenle örtüyorum, biraz dinlenirse şiş iner sanıyorum. O zamanki düşmanlarından hiçbiri babamı yoklamaya gelmeyecekler diye düşünüyorum. O akşam can çekişip ölen asker, gerçi ölmüştü ama ateş etmediği bütün ötekiler onu hiçbir zaman tanımayacak. Ama onlar ölmediler ya, önemli olan o. Başkaları öldürürken sen kurtarabildiğin kadar insanı kurtarmalısın. Başkaları ölürken, bir tür ölümsüzlük yaratmalısın.

Babamın bu mosmor dizkapağı var, annemin de kalın mavi damarlı bacakları, derisi çatlamış, yarık tabanları vardı. Büyük çaba isteyen, çabucak bitiriliveren işler yerine uzun sürecek işleri yapmayı severdi. Hiç saate göre davranmaz, kendi kendini aldatırdı. Sabah herkesten önce evden çıkmak için saati ileri alır, öğleyin işine devam edebilmek uğruna, çanları

duymamış gibi yapardı. Bazan onu işinin başından zorla kaldırmak gerekirdi. İşine bu bağlılığının, böylesine kendini adamasının, gücünün son haddine, yere yığılıncaya kadar çalışmasının mistik ve acıklı bir yönü vardı. Artık dayanamaz duruma gelince ağır adımlarla, sendeler gibi tarladan çıkar, gölge bir yer arar ve "ay" diyerek oturur, daha doğrusu yere yığılır, soluk soluğa hasır şapkasıyla yelpazelenerek yavaş yavaş kendine gelirdi. Gülümserdi. Bir daha kimse onun gibi gülümsemeyecek.

Annemin şarkı söylediğini hiç duymadım ya da bir isteğini dile getirdiğini. Örneğin, "şu elbiseyi istiyorum" dediğini. Gezgin satıcılar kumaş toplarını sergilediklerinde, ellerini önlüğüyle kurular, kumaşı başparmağıyla işaret parmağı arasında tutup ovuşturur, sonra bir köşesini avucuna alıp sıkar ve bırakınca eski haline geliyor mu yoksa buruştu mu diye bakardı. Yine dümdüz olursa halis yündü, buruşursa sentetik kumaştı. Ama bütün bunları satın almak için değil, sadece bakmak için yapar, satıcı almaya niyeti var mı diye soracak olursa, hayır gibisinden başını sallar ve uzaklaşırdı. Yüzünde üzüntülü bir ifade de olmazdı. Az önce baktıklarını unutuverirdi.

XIV

Bir kez yanında çevirmeni, bir araba dolusu hazır giysiyle bir yabancı subay geldi. Getirdiklerini yere, çimlerin üstüne boşaltıp aralarında bizlere uyan bir şeyler var mı diye bakmamızı emretti, daha doğrusu önce yerdekileri gösterdi, sonra da parmağını biz çocuklara doğru uzatarak öfkeyle bir şeyler söyledi. Öyle sinirli görünüyordu ki karşı gelmeye korktuk. Ağabeyim, kızkardeşlerim ve ben, hepimiz soyunduk, o yığının arasından bir şeyler bulup üstümüze giydik. Subay hâlâ sinirli sinirli avluda bir aşağı bir yukarı dolaştığı için annem de soyunmadan asker kaputuna benzer, kukuletalı yeşil bir paltoyu sırtına geçirdi. Özgürce dolaşırken birden yakalanıp hapse tıkılan ve kaderine boyun eğen biri gibi giymişti paltoyu. Dikiş dikmeye değil, ağır işler yapmaya uygun kalın parmaklarıyla düğmelerini iliklemeye çalıştı. Bir iğneye iplik geçiremez, zaten gözleri iyi görmezdi. Sol eliyle iğneyi kaldırır, sağ eliyle ipliği ucundan tutar, ağzına sokup

ıslattıktan sonra iğnenin deliğinden geçirmeye çalışır, hep yarım santim ıskalardı. O zaman ben yetişir, geçirirdim ipliği. İğneyi avucunda sıkar, sonra açıp nereye gitti diye aranırdı, sivri ucu çoğu zaman elinin bir yerine saplanırdı ama derisi nasır tuttuğundan acı duymazdı. Amerikalı subay gözlüklüydü. Bu bize onu daha da korkunç gösteriyordu. Köylüler yarım metre ilerisini göremeseler bile gözlük takmazlar, gözlük alacak paraları yoktur. Hepimiz bu yabancı kıyafetleri giyip sıraya dizildik. En küçük kızkardeşim ölçüsünü şaşırıp yere kadar uzun bir elbise giymişti. Subay öfkelendi ve değneğiyle –elinde davar tüccarlarınınkine benzer bir değnek vardı– yerdeki yığını karıştırıp mavi bir çocuk elbisesi buldu ve oltanın ucuna asılı balık gibi kardeşime uzattı. Kızcağız çekine çekine elbiseyi aldı ve üstündekini çıkarıp onu giydi. Hangi mevsimdeydik bilmem ama soyunup bir an donla kalan kardeşimin tüyleri diken diken olmuştu, demek ki hava soğuktu ama emin değilim. Çünkü insan korktuğu zaman da tüyleri ürperir.

Artık herkes kendine uygun yeni giysilerleydi; sıraya dizilip bekledik. Subay sevindi ve teker teker hepimizi kontrol etti. Ne istediğini anlayamıyorduk. O zaman çevirmen ortaya çıktı. İtalyanca konuşuyordu, yani bizden biri değildi. Her şeyin çok ucuz olduğunu, giydiklerimizin bizde kalacağını ama önce parayı ödememiz gerektiğini açıkladı ve bir fiyat söyledi. Küçüktüm, fiyatlar hakkında bilgim yoktu ama o giysilerin hepsinin birden, dışarda satılan tek bir parçadan daha aza geldiğini, gerçekten çok ucuz olduklarını düşündüm.

Annem ne diyeceğini bilemiyordu. Bir bahane bulmaya çalıştı, üstündeki paltonun düğmesini koparmak ister gibi çekti; kuşkusuz, düğme sağlam dikilmemiş diyecekti. Davar tüccarınınkine benzer değneğini ayakkabılarına vurarak önümüzde gidip gelen subay, annemin yaptığını gördü ve daha çok sinirlendi. Tam benim önümde durdu. Artık ayak-

kabılarına vurmadığı değneği sağ eliyle göğsünün hizasında tutmuş, sol avucuyla sivri ucunu parlatır gibi okşuyordu. Sağ ayakkabısının burnunu da boyuna kaldırıp indiriyordu. Bense, ayakkabının altında canlıymış gibi devinen bir saman çöpünden gözümü ayıramıyordum –hâlâ da görür gibiyim. Annem son bir kez düğmeye asıldıktan sonra bıraktı: Düğme kopmuyordu. Subay rahatlamış gibiydi, değneğinin sivri ucunu yere saplayıp bu kez keyifli keyifli çevirmene baktı ve sağ bacağını öne arkaya sallamaya başladı. Artık onu bir düşman gibi görmüyordum, dost olmuş gibiydik ama sıradaki yerimden çıkmayı göze alamıyor, içim titreyerek anneme bakıyordum. Bu giysileri alamayacağını biliyordum. Biz hiçbir zaman bir şey alamazdık. Çevirmen bir kez daha fiyatı söyledi. Biz çocuklar hepimiz gözlerimizi anneme dikmiştik. Annem önüne baktı, bir an durduktan sonra ağzını açmadan başıyla hayır işareti yaptı. Subay bacağını sallamayı bıraktı; değneğin ucunu, sapladığı yerden çekip ayakkabılarına vurduğunu gördüm. Çevirmen ağır ağır anneme doğru yürüdü, hiç acelesi yok gibi davranıyor, bu da ona efendiler sınıfındanmış gibi bir hava veriyordu. Annemin önünde durup bir fiyat, değişik bir fiyat söyledi. Kafamdan hesapladım, tam yarısıydı, ikiyle çarpınca önce söylediği rakam çıkıyordu. Annemin hâlâ başı önündeydi, hiç kaldırmadan yine ağır ağır hayır işareti yaptı ve galiba içini çekti. Subay hızlı adımlarla arabasına gidip şoför yerine geçti, kapıyı çarparak kapattıktan sonra bir sigara yaktı. Sigarasını içiyor ve gözlük camlarının arkasından alay eder ya da acır gibi –aslında ikisi de aynı şeydir –bize bakıyordu. Çevirmen bir an düşünür gibi kımıldamadan durdu, sonra sert bir sesle bağırdı "Soyunun"; ortalık öyle sessizdi ki bağırmasına hiç gerek yoktu. Yavaş yavaş düğmeleri çözmeye, o yabancı giysileri çıkarmaya başladık ama kendimizinkileri giymeye cesaret edemiyoıduk, çünkü daha izin verilmemişti.

Çevirmen bütün o yeni giysileri kucaklayıp arabaya götürdü, sonra kendisi de subayın yanına oturdu. Araba ağır ağır hareket etti ve gözden kayboldu. Kardeşlerim hemen giyinmeye başladılar ama ben subayın ayakkabısının altındaki saman çöpünü arıyordum. Sonunda buldum ve elime alıp baktım. Bozulmamıştı. Ayakkabının ağırlığı altında yumuşak toprağa gömülmüş, ezilmekten kurtulmuştu.

XV

Birtakım misyoner papazlar, telefon edip annemin öldüğü gün doğan bir kız bebeğin vaftizi için bağışta bulunabilir miyim ve çocuğa annemin adının konulmasında bir sakınca var mı diye sordular. Koyacakları adın güzel bir ad olması ve bebeğin annesiyle babasının beğenmesi gerektiğini de belirttiler. Bütün bu laf kalabalığının asıl nedeninin annemin adını öğrenmek olduğunu anladım ve hemen "Elena" dedim. Telefondaki papaz pek sevindi, sesinin tonu birden değişti ve neşeyle, "Hélène, evet çok güzel bir ad" dedi, "o gün doğan küçük bir zenci kıza bu adı vereceğiz. Büyüdüğü zaman kesin çok mutlu olacak". Bu sözleri dinlerken, artık duymak istemiyor gibi ahizeyi yavaş yavaş kulağımdan uzaklaştırdım. Gerçekten de sonunda söylenenleri duyamaz oldum. Bir şey, o sözlerdeki bir yanlışlık beni rahatsız etmişti: "Hélène" ve "zenci". Annem Hélène değil, Elena'ydı, zenci de değil her zaman pespembeydi. Yüzüne, tuğla rengi bir pudradan başka bir şey sürmez, makyaj nedir bilmezdi. Bu pudrayı ocağın

üstündeki rafta duran bir teneke kutuda saklar ve yalnız pazar günleri kiliseye gitmek için giyindiği zaman sürerdi. Kutunun içinde bir pamuk parçası, altında da pudra vardı. Annem kutunun kapağını açar, pamuğu pudraya batırıp hafifçe yanaklarına dokundurur, sonra iyice silkelediği temiz pamukla pudrayı belli belirsiz yanaklarına yayardı. Onun bu süslenme günahını benden başka kimse bilmezdi. Kiliseye yürümek yarım saat tutardı, hava da her mevsimde rüzgârlıydı; evden çıktıktan az sonra annemin yüzünde pudra diye bir şey kalmaz, yüzünün rengi ortaya çıkardı.

Annem çabuk yaşlandı. Saçları ağardı. Ömründe hiç gün görmemişti ve gençliğini yaşamadan ihtiyarlamak istemiyordu. Saçlarını boyamaya başladı. Doğru dürüst bir boya alamadığı için, evdeki bazı maddeleri kullanır, bir şişeye soktuğu değnek parçasını saçlarına sürünce, teller hemen kahverengi olurdu. Galiba sürdüğü tendürdiyottu. Birkaç ay hiç kendi annemize benzemeyen, koyu renk saçlı bir annemiz olurdu. Ama sonuçtan pek memnun kalmamış olacak ki çok geçmeden bu işi bıraktı. Yeni bir yöntem buldu: Saçlarını yokmuş sayıp hiç bakmamak. Babamın usturayla traş olurken kullandığı ve pencerenin kenarına iple astığı kare şeklinde küçük bir aynası vardı. Bu aynada yüzün ancak bir bölümü, ya tek bir yanak, ya tek bir göz, ya alın ya çene görünürdü. Annem pudrasını o aynanın karşısında sürer, son olarak da, bakmadan taradığı saçları düzgün mü diye bir göz atmak için aynayı azıcık yukarı kaldırırdı. Bunu bir alışkanlık haline getirmişti. Saçları iyice beyazlanınca bu göz atmalardan da vazgeçti ve sanki bir parçası değillermiş gibi saçlarını önemsememeye başladı. Bacaklarındaki damarlar şişti, haritalardaki nehirler gibi dal budak salarak düğüm düğüm oldular. Hepsini örten uzun yün çoraplar giydi. O günden sonra bacaklarını da hesaba katmamaya başladı.

Sırtı kamburlaştı. O zaman, tüm bedenini yok sayıp, unutur oldu.

Dünyanın bir köşesinde Hélène adı verilen ve minik bedeninin, bir bakıma annemin bedeniyle ilişkisi olan zenci bir bebek doğdu. Günün birinde Hélène'nin bir yolculuk yaptığını, hasta olduğunu, evlendiğini duyabilirim. Ama yok, bu daha kötü olur; böylece, onun annem olmadığının, dünyada hiçbir kadının annem olamayacağının sürekli kanıtlandığını düşünürüm. Çünkü annem hiç yolculuk yapmamış, hiç hasta olmamış, hiç evlenmemişti. Bu son cümlenin açıklanması gerekir ama nasıl yapacağımı bilemiyorum. Annem evinin ve çalıştığı tarlaların dışında hiçbir yer bilmez ama oraları çok iyi bilirdi. Aklıma şöyle bir soru geliyor: Tüm yaşamını bir kuyunun dibinde geçiren biri ne yapar? Karıncaları sıraya dizip sayar. Kuyu hep aynı kuyu değildi, annem yirmi yaşlarındayken ev değiştirmişti. Bu taşınmaya bugün evlilik diyoruz; günümüzde bu bambaşka bir şey, özellikle bir masraf kapısı. O zamanlar hiçbir masraf edilmezdi çünkü alınacak şey yoktu. Sanki kuşaklar boyu insanlar, hayvanlar ve toprak haşır neşir olmuş, birlikte yaşamışlardı, eşyalar yoktu. Bugünün gerçeğiyse bunun tam tersi: İnsanlar ve hayvanlar birer eşya oldular, toprak mezara gömüldü. Bugün hasta olmak demek, kendine bakıp iyileşmeye çalışmak demektir. Eskiden, hastalığın kendi kendine geçmesi beklenirdi. Bazan evinin önünde hiçbir iş yapmadan oturan biri olurdu: Bu ya bir yerini incitmiş ya da bir illete tutulmuş biriydi, oturmuş geçmesini ve iyileşmeyi beklerdi.

Bütün bunları İtalyanca yazıyorum, yani bir başka dile çeviriyorum. Dilini konuşmasına izin verilmeyen bir insan mutlu ve özgür olamaz. Yazdıkça daha çok kendimi zincire vuruyorum. Bu kısa bir kitap olacak çünkü aslında sadece bir yazıt.

XVI

Annemin yabancının hayatını kurtardığı yerde eskiden herhalde halkevi gibi bir yer vardı, çünkü iki yolun birleştiği kavşak bölgesi belediyenin malıydı. Burası belki de, ayda bir açılan dispanserlerden biriydi: Yanında bir hastabakıcıyla gelen doktor, civar köylerden yük arabalarıyla, tek atlı arabalarla ya da el arabalarıyla getirilen ağır hastaları muayene ederdi. Ya da aşı yapmaya gelirdi. Belki de, iyi olanları yoklar, tam iyileştiler mi diye bakardı. Yugoslavya'da böyle bir hizmet hâlâ veriliyor ama sağlık görevlileri haftada bir hattâ bazan günde bir kez geliyor, yanlarında ilaç da getiriyorlar.

Babam o küçük yapının temelini buldu ya, şimdi yeniden inşa etmek istiyor. Sabah erkenden taş, tuğla, harç yapmak ve duvar örmek için ne gerekliyse alıp oraya gidiyor. Her işi kendisi yapıyor, kimseden yardım istemedi. Usta duvarcılar gibi çekül sicimi kullanıp duvarları tam dikey olarak örüyor. Eski yapının zemin planına uyarak kapının yerini değiştirmedi, gü-

neye bakan duvarda bir pencere yeri açtı. O pencere tam çan kulesine bakacak.

Öylesine mutlu ki bırakıyoruz uğraşsın. Dizkapağı da artık ağrımıyor gibi. Bir akşam işinden döndüğünde bakıyorum, şiş inmişe benziyor, belki de hareket ettiği için, toplanan suyu vücut emdi.

Küçük, dar ve alçak bir yapı ortaya çıkıyor. Eğer dispanser olsaydı içine ancak doktor, hastabakıcı ve tek bir hasta sığar, öbürleri dışarda, otların üstünde oturup beklerlerdi.

Sıra çatıyı çatmaya gelince yardım etmek gerekiyor. Bütün aile yardımına koşuyoruz, yabancı da geliyor; hatta annemi yakından tanıyan konu komşudan da gelenler oluyor. Bunun ölen annem için bir anıt olduğunu herkes seziyor ama her meydanda savaş şehitleri için dikilen anıtlara hiç benzemiyor; savaşı istemiş olanlar, önceden hazırlanıp üstüne yazılar kazılmış o anıtları, aldıkları canların bedeli gibi getirip dikerler. Bu anıtı biz, içimizden biri için, doğru bir iş yaptığına inandığımız biri için yapıyoruz. Ayrıca, hepimizin kendine göre özel nedenleri de var. Babam onu biraz aşkı, hiç kimseye açıklayamadığı sayısız anılardan oluşan aşkı için yapıyor ve o yüzden bu taşları topluyor, içini dökercesine her birine tek tek dokunuyor. Yabancı, borcunu ödemek, biraz da tanıklık etmek için işbirliği yapıyor: Her taş, ancak onun bildiği ve titizlikle gösterdiği yere konuyor. Biz çocuklar, annemizi yeniden yaratmak uğruna ve sürekli onu düşündüğümüz için bu işe giriştik. Onu düşünmediğimiz an yok; burasını, elimizde olmayan fotoğrafının yerine koymak istiyoruz. Bu anıt, annemin yabancıyı kurtardığı anı gösteren bir fotoğraf yerine geçecek, çok daha bizim, çok daha belirgin olacak. Birden kafamda bir şimşek çakıyor: Bu anıtı, aynı ideal uğruna bacağını mahveden bir adamın yapması çok yerinde. Ya babamın dizkapağı anıt bitmeden iyileşirse diye içime bir korku düşüyor. Bu korkumdan utanıyorum. Yüreğim daralıyor. Sonra, bu taşlara

yaklaşıp dokunmaya layık olmak gerektiğini anlıyorum. Hepimizin içinde mutluluğa benzer bir şey var.

Çatının kirişlerini çatıyor, üstüne kalaslar çiviliyor, sonra da kiremitleri yerleştiriyoruz. Çok geçmeden bu kiremitlerin altında serçeler yuva yapacak, bu da çok yerinde bir şey. Annem artık hiç yalnız kalmayacak.

Birkaç gün içinde yapı bitip ortaya çıkıyor ve iyice görebiliyoruz. Gidip ön tarafından bakıyoruz. En çok yaklaşan o olduğu için önde babam var, arkasında da bizler. Kimse kendisine bir şey sormadığı halde yabancı yapıyı çepeçevre dolaşıp yine ön tarafa babamın yanına geliyor ve onaylar gibi birkaç kez başını sallıyor.

Yapı tam kavşağın ortasında; gelip geçenlerin gözüne çarpıyor ve durup bakıyorlar.

Yaşlılar eskiden orada böyle bir yer bulunduğunu anımsıyor, bunu onunla kıyaslayınca tıpkısı olduğunu söyleyip, tastamam dercesine başlarını sallıyorlar. Girişin üstüne, anısına yapılmış olan kadının adı ve yaşamı hakkında bir iki söz yazmak gerek ama babam karşı çıkıyor. Hiçbir şey yazılmayacak. Çünkü yazılanlar İtalyanca olacak, bu da annemin anısına ihanet sayılır. En iyisi, soranlara sözle anlatmak: Söylenen sözler hava gibidir; kirletmez, aksine her şeyi süpürüp arıtır.

XVII

İki hafta sonra köyde tören alayı var. Bu geleneksel tören,her mevsim başında yapılır. Asıl maksat tarlaları ve evlerdeki hastaları kutsamaktır ama dini inançları olmayanlar da katılırlar çünkü bu vesileyle kim hasta, kim yardıma muhtaç belli olur. Tören alayı bütün köyü dolaşır, hastalar saptanır ve kendilerine nöbetleşe bakılır, yardım edilir. İşin garibi, bizim köyde törenin arifesinde bir sürü insan birdenbire hastalanıverir. Nasıl olsa daha önce kimsenin yoklamaya gelmeyeceğini bildiklerinden, büyük çaba göstermiş ama artık güçleri tükenmiş gibi birden yatağa düşer ve kapılarını aralık bırakırlar. Tören alayı geçerken o kapıların önünde durur, yapılacak ne gibi işler var diye bakmak için birkaç kişi içeri girer.

Tören bütün gün sürer ve yol kenarlarındaki bütün mihraplarda durur. Ağır hasta olmayıp evlerinden çıkabilenler oralarda toplanır. Bir de küçük çocuklar. Buğdaylar kutsandığı zaman bütün çocukların gözleri tarlalardadır, başaklar birden boy atacak sanırlar.

Kutsamalar olduğu kadar, dine saygısızlık eden sözler de Tanrı'nın gücünü ve her şeye kadir olduğunu herkese hatırlatır.

Yakınlarda bir mihrap olması hastaların çok işine gelir. Bizim çevrede böyle bir yer olmadığı için ta uzaklara gitmek gerekir. Babam, annemin anıtının içine bir mihrap konabileceğini söylüyor ama bunu önceden düşünmek gerekirdi, artık çok geç, zaman kalmadı. Babam hep bunu düşünüyor ve sanki suç ondaymış gibi, son derece üzülüyor. Her önüne gelene bu konuyu açıyor, hatta ne düşündüklerini öğrenmek için komşuların evlerine bile gitmeye başladı. Herkes babama hak veriyor, annem için yapılacak mihrabın orda burda görülenlerden çok daha uygun olacağını söylüyor; üstelik uğur getirecekti, orada birinin hayatı kurtulduğuna göre, başkaları da sağlığa kavuşabilirdi.

Papaz da razı, yalnız bir noktada ısrar ediyor: Mihrap annemin onuruna değil, anısına yapılacak. Babamın istediği de bu zaten: Annemin anısına dikilen bu anıt herkesin olsun, bir yararı olsun ve de (burasını açıklayamayacağım) kutsal olsun. Aslında, söylemek istediğim başkaydı. Babam vakit kalmadı diye kendi kendini yiyor, gözleri hep yaşlı ve boğazına bir yumruk tıkanmış gibi. Bir hafta ağzını açıp tek kelime söylemiyor. Bir şey yapabilmek için daha önce vakit yoktuysa, artık hiç kalmadı.

Törenden bir hafta önce babam bir düş görüyor: Hepsi aynı illete tutulmuş insanlar küçük gruplar halinde bir yolda yürüyorlar, en arkadan gelenlerin ayakları tutmuyor. Sonra hepsi yer altına girip kayboluyorlar. Meğer kimseye bir şey söylemeden uzaklara, dua edecek bir mihrap aramaya gidiyorlarmış.

XVIII

Ertesi sabah daha şafak sökmeden babamın ateşi çıkıyor: Herhalde yeniden şişen bacağından olacak. Bütün gece gözünü kırpmamış. Yemek de yemiyor, aşağıdaki çalışma odasına iniyor ve oturup aletlerine bakıyor: Çekiçler, kerpetenler, kıskaçlar, keskiler, sındılar, testereler, şahmerdan, örs, koca bir kütük. Bütün bunlara bir düşmana bakar gibi bakıyor. "Ramina"nın, yani her akşam polenta pişirdiğimiz büyük tencerenin getirilmesini istiyor, içinde hâlâ polenta kırıntıları var. Dalgın dalgın, okşar gibi elini tencerenin üstünde gezdiriyor. Sonra ters çevirip kütüğün üstüne koyuyor. Kütük küçük, tencere üstüne geçiyor. Babam uzanıp duvarda asılı satırı alıyor. Tencere ince bakırdan yapılmış ama ağız kısmında bakır bükülüp dürüldüğü için, orası daha sert ve kalın. Satırı oraya hızla indirince bakır et gibi kesiliyor. Tam karşısına gelen yere satırı bir daha vuruyor. Sonra tencereyi kaldırıp sındıyla baştan başa kesiyor. Tencere, portakal kabuğu gibi açılıp ikiye ayrılıyor. Çalı çırpı ve küçük dallarla kapının önün-

de bir ateş yakıyor. İkiye ayırdığı bakır tencereyi demir bir kazıkla ateşe itiyor ve kor gibi oluncaya kadar bırakıyor. Beline bir önlük bağlıyor, kilisedeymiş gibi başından beresini çıkarıyor ve dizkapağını yokluyor. Dizkapağı şiş ve sızlıyor, buna çok seviniyor. Ağıla gidip bir leğene hayvan sidiği dolduruyor, getirip odanın ortasına koyuyor. Isının paslandırdığı iki bakır parçasını maşayla ateşten çıkarıyor, bir süre nemli sabah havasında buharlaşıp buram buram tütmelerine bakıyor, sonra tutup leğene atıyor. Bakırlar tavada balık gibi fışırdıyor ve pas tutan tabaka dökülüveriyor. Artık bu saf ve yumuşak bakırı istediğin biçime sokarsın, hafifçe dokundun mu, söğüt dalı gibi bükülür. Ateşte öylesine şişip yumuşamıştır ki, tırnağınla bile çizebilirsin. Babam bakır levhaları, kumaş biçen bir terzi gibi dilim dilim kesiyor. Sonra en büyük dilimi alıp ağzına götürüyor ve hafifçe ısırıyor,tıpkı hâlâ canlı mı diye bakmak için farenin boynunu ısıran kedi gibi. Bakır dilimini kütüğün üstüne koyuyor ve önce avucuyla, sonra elinin tersiyle düzlüyor. Uzun uzun bakıp üstüne ne konduracağını düşünüyor.

Küçük bir ağaç mı, yoksa, her tanesinin üstünde minik tüyler olan "Mentana" tipi bir buğday başağı mı? Ağaç olmaz. Ağaç her yerde var; bizim burada, sapları kısa ve sert püsküllü bir buğday yetişir, yağmura rüzgâra iyi dayanır, bir şeycik olmaz, kırılması için fırtına çıkması gerekir. Başka yörelerde, başakları daha iri ve daha taneli olduğu için "Imperatore" buğdayı ekerler ama o ağır başakların ne denli ince sapları olduğuna bakmazlar; bir rüzgâr esti mi bütün tarla dümdüz olur. Sap kırılınca, ezilen başaklar da çürür. Yeniden doğrulabilirlerse az bir şey ürün verirler ama tıpkı yürümeye uğraşan bir topala benzerler. O yüzden, babam bakıra bir "Mentana" buğdayı çizmeye karar verdi ve başağı gözünün önüne getirmeye çalıştı. Bakır dilimini kaldırdı ve gözlerini kısarak baktı, tam ortasında püsküllü bir buğday başağı olduğunu

görür gibi oldu. Bir yerde bir yanlışlık vardı ama neredeydi bir türlü bulamıyordu. Başını salladı. Yine gözlerini kıstı ve bakır diliminin ortasında dimdik duran başağı görmeye çalıştı. Uygunsuz bir şey vardı kesin, ama ne olduğunu çıkaramıyordu. Başağı oluşturan bütün parçaları tek tek düşündü: Sap, bir yaprak –tek bir yaprak yeter de artardı her biri tepesi püsküllü kabuğunun içinde iki sıra buğday tanesi, iki sıra püskül. Olmuyordu. Yine yanlış bir şey vardı. Çocuklardan birine, gidip bir buğday başağı –"Mentana", "Imperatore" değil– getirmesini söyledi, bir başkasından da bir kurşunkalem istedi. Kalemle bakırın üstüne bir başak resmi, kafasındaki başağı, çizdi. Küçücük kalem kocaman elinden kayıyor, bir türlü iyice tutamıyordu. Çizgileri doğru çizemiyor, yanlış yapınca parmak uçlarıyla bastırarak siliyordu; pürtük pürtük derisi parlak yüzeye sürtününce kurşunkalemin izi, tırmığın dümdüz ettiği bir toprak keseği gibi siliniyordu. En sonunda hemen hemen kusursuz bir çizim oldu ama bir türlü anlayamadığı yanlışlık hâlâ oradaydı. Çocuğun getirdiği buğday başağını bakıra çizdiği resmin üstüne koydu, püskülleri, kabukları, taneleri, sapı tek tek karşılaştırdı. Ama gerçek buğday başağının sapında sap yaprağı yoktu. Garip şey. Herhalde rüzgârdan kopup düşmüş olacaktı, dikkatle bakarsa belki koptuğu yeri ve kalan parçayı bulabilirdi. Yoktu. Sap yaprağı yok. Sapın üstünde iki üç minik yaprak vardı ama bunlar köklere yakın küçük bir kümeydi. Bir de sapın ortasında sallanan yarım bir yaprak vardı. Sapın üst kısmı dümdüzdü. Demek böyleydi. "Mentana" buğdayı başaklarının sapları yapraksızdı; tam, rüzgâra dayanabilmek için yaratılmış bir bitkiydi.

Çok önemli bir şey keşfetmiş gibiydi. Bu buluşu bir an onu şaşırtıp düşündürdü ama sonra çok sevindi ve "şükürler olsun" diye mırıldandı. Kendi kendine, kime şükrettiğini sordu, sonra kurşunkalemle çizdiği resmi parmağıyla silerken gülümsedi ve "Sana" diye yanıtladı. Artık karşısında gerçek,

sahici, varolan bir sanat eseri gibi duran başak vardı, iş onu bakıra kazımaya kalmıştı. Şimdi, kesin ve kusursuz çizgiler çekebilmek için demir bir keski, yok, ondan daha küçük ve daha ince bir oyma kalemi gerekti. Değişik boyda çiviler buldu, kerpetenle tutup başlarını kesti ve uçlarını eğeleyip sivriltti. Çekiçle döve döve bazı uçları daha çok, bazılarını daha az yassılttı ve kendine ince, orta ve kalın oyma kalemleri yaptı. İnce çivilerden birini kurşunkalemle çizdiği çizginin üstüne koydu ve çekiçle hafifçe vurdu, sonra çiviyi kaldırıp bakıra kazdığı yere baktı, kurşunkalemin izi ince bir yol gibi bakıra girmişti. Oyma kalemini biraz arkaya eğdi ve çizgiyi izleyerek iyice bakıra gömülmesi için çekiçle dövmeyi sürdürdü. Böylece başağın bütün sapını bakıra oydu. Sonra daha ince çivilerden birini aldı ve çok hafif çekiç vuruşlarıyla buğday tanelerini ve püsküllleri bakıra kazıdı. Önceleri, bakıra değil kendine vuruyormuş gibi inliyor, sol elinin parmakları titriyordu; öyle ki, çekici indirmeden önce elindeki aleti birkaç kez sıkı sıkı tutup titremesini önlemeye çalıştı. Çizimde bir yanlışlık yapmamak için biraz dinlenmeye karar verdi, örsün üstüne oturdu ve ellerini inceledi. Sol elinin parmakları titriyordu, çaresizlik içinde onların titremesine baktı ve "Titremeyin" diye yalvardı. Sonra, gerilen sinirlerini yatıştırmak için, elleri arkalarında çepeçevre karşısında duran, emirlerini bekler gibi gözlerini ona dikmiş çocuklara baktı. Kendi gözleri yaşlarla dolu olduğu için hiçbirinin yüzünü seçemiyordu. Elinin tersiyle gözlerini sildi. Gözkapakları şişmişti. Sonra yine oyma kalemini alıp bakırın üstündeki çizgiye koydu: Alet titremiyor, sapasağlam duruyordu. Yavaş yavaş çekiçle vurmaya başladı ve tane tane, püskül püskül bütün başağı bakıra kazıdı. Öyle sevinçliydi ki kendini tarlada çalışır gibi hissetti. Bitirince, bakır dilimini aldı, güneşe tutup baktı: Pek iyi durmuyordu, öyle derine gömülmüş buğday başağı anlamsızdı, parmak uçlarıyla yoklayınca buğday tanelerinin kabartması

değil, sadece bir boşluk hissediliyordu. Oturdu ve yine düşünceye daldı. Çocuklar onun ne istediğini anlamıyor ama kötü bir durum olduğunu seziyorlardı. Gözleri uzaklarda, elindeki bakır dilimini çevirip duruyordu, sonunda çöpe atar gibi yere fırlattı. Artık çok geçti, törene birkaç gün kalmıştı; her şey eski yıllardaki gibi olacaktı, yalnız en önemli olan yoktu: O yoktu. Yerini dolduracak bir şey de yoktu, demek ki gerçekten ölmüştü. Dizlerini yukarı çekip başını onlara yasladı, uzun süre öyle kaldı. O, bu mihrabı yapmaya layık değildi; bakırın dövülüp biçimlenmek istemeyişinin nedeni buydu, artık yapacak bir şey yoktu. Bu sözleri kulağıyla duydu, demek düşündüklerini dile getirmişti. Gerçekten de, kollarını açarak yere diz çökmüş, Kıyamet Günü gelmiş gibi ağlayarak bir şeyler söylüyordu.

Sonra kollarını indirdi. Yerde yatan bakıra dokundu, eliyle okşadı. Parmakları, kazdığı resmi hissetmiyor, sadece dinliyordu. Gözlerinde birikmiş yaşları sildi ve sanki önünden bir perde kalkmış gibi, bakıra kazdığı başağın kabartmasını bütün ayrıntılarıyla gördü: Sap, taneler, püsküller hepsi açık seçik ortadaydı. Kabartmaya yansıyan ışığın düşürdüğü hafif gölge onu daha gerçek, daha sahici, daha sanatsal yapıyordu. Bu başağın tanelerinden öğütülecek unla kutsal ekmek yapılabilirdi.

Bir mucize olmuştu. Nasıl olduğunu kimse bilemezdi. Bakır dilimini sağa sola çevirdi, gözlerindeki yaşlar kurumuştu. Anlamıştı: Resim, bakırın bir tek yanına kazılmalıydı; böylece, kurşunkalem izlerini silmeye gerek kalmayacak, resim bir yana kazılacak, kabartma öbür yandan görülecekti. "Şükürler olsun" diye mırıldandı, sonra kendi kendine, kime şükrettiğini sordu. "Sana" diye yanıtladı. İçinde garip bir duygu vardı, titriyordu; sanki o bir şey yaratmıyormuş, bir şey onu yaratıyormuş gibiydi ve ayağa kalktığı zaman kendini değersiz bir armağan gibi hissetti. Bakırı kaldırıp kütüğün

üstüne koydu, derin bir soluk aldı, sonra oyma kalemini yerine yerleştirip çekiçle vurmaya başladı. Başak gittikçe tam istediği biçimi alıyor, belirginleşip olgunlaşıyordu. Çekiç vuruşları altında tahtanın yankılandığını, yerin sarsıldığını ve ayaklarının titrediğini duyuyordu. Kendisini biçimlendirir gibi, çekiç darbeleri ondan çıkıyor ve yine ona dönüyordu. Çuval bezinden küçük bir torba getirmelerini ve kumla doldurmalarını istedi. Torbayı tepeleme kumla doldurup ağzını bir sırım parçasıyla bağladı. Sonra yeni bir bakır dilimi alıp ateşte kızdırdı, bakır sisler arasından görünen güneş gibi bembeyaz oldu: Bu artık yumuşadığını gösteriyordu. Ateşten çekti. Havayla temas eden bakır, birden kararıp kabuk bağladı. Sonra onu sidik dolu leğene attı. Bakır dumanlar çıkararak çatırdadı, üstündeki kabuk düşüp yüzeyde kaldı, sidik yemyeşil olmuştu. Bakır dilimini leğenden çıkarıp baktı. Daha ne yapacağına karar vermemişti: Bir güvercin mi, bir salkım üzüm mü, bir öküz, bir eşek, bir ermiş ya da bir somun ekmek mi? Bizim oralarda pek ekmek yenmez, ancak alacak gücümüz olduğu zamanlar yeriz. Ekmek uygun değildi. Eşeğimiz hiç olmamıştı, eşekler daha çok dağlarda işe yarar. Öküzle eşek doğumu simgelerler, oysa mihrap tam aksini simgeler. En iyisi üzüm çizmekti; başaktan ekmek, üzümden de şarap. Eğer ekmek resmi çizersen karşısına da şarap resmi çizmek gerekir, yani bir bardak. En doğrusu, mihrabı adadığı Tanrı'nın sevgili kulunun öğle ve akşam yemeklerinde yediği üzümleri çizmekti. Hep bağa girer, bir iki salkım koparır, üstlerindeki bakır pasını iki parmağıyla siler, sonra teker teker koparıp ağzına atardı. Çevresinde her zaman hayvanlar vardı; biri yer biri bakar olmaz, yemek hep birlikte yenir. Çekirdekleri yere atar, tavuklar gagalarını açıp arkalarından koşardı. Bir gün yaprakların altında bir kirpi görmüştü, üzüm yer mi bilmediğinden denemek için salkımı uzatıp bakmıştı ne yapacak diye. Kirpi ıslak otların arasında uyuyordu, üzümün

kokusunu alınca burnunu karnına götürüp tortop olmuş, o da atılmasın diye salkımını geri almıştı. Eğilip kalkarken de bir oh çekmişti. Üzüm severdi. En iyisi üzüm resmi çizmek. Başka şey olmaz.

Tam o sırada çan seslerini duydu: Öğle olmuştu. Çocuklardan biri gelip yemeğin hazır olduğunu haber verdi. Birden umutsuzluğa kapıldı: Bütün sabah tek bir başak çizebilmiş, başka bir şey yapamamıştı. Tanrının o sevgili kuluna layık bir insan değildi; ona layık olmak için eline geçen fırsatı değerlendiremiyor, yok bacağı ağrıyormuş, yok eli ağrıyormuş, yok ateşi varmış diye çarçur ediyordu. Ellerine baktı, biraz şişmiş olduklarını gördü, kan dolaşımı iyi değildi. Erimeyen bir kan pıhtısı damarlarını tıkamış gibi başında bir ağırlık vardı, ateşi çıkmıştı. Yine de işine devam edebilir, çok daha fazlasına katlanabilirdi. Yemek yerse kusacağından korktu ve öbürlerine olan saygısından, tabağını oraya getirmelerini istedi. Alet sandığının üstüne oturdu, yemeğini ağır ağır çiğnerken bakır dilimine bakıyordu: Çok geniş değildi, üzüm salkımı dikine durmalı, üstte iki, altta iki, en altta da tek bir küme üzüm, tepede sol başta bir asma yaprağı, sağ başta da domuz kuyruğu gibi kıvrım kıvrım bir filiz olmalıydı. Bu fikri çok beğendi ve unuturum diye korktuğu için tabağını yere koyup yine işine döndü. Birisi gelip tabaktaki neredeyse dokunulmamış yemeği görürse ateşi olduğu için yemediğini sanıp doktoru çağırabilirdi. İşte o zaman elveda mihrap demek gerekirdi. Tabağa baktı, bomboştu ve pırıl pırıl parlıyordu: Biri ne varsa silip süpürmüş, tabağı yalayıp tertemiz etmişti, bu çok iyi bir etki yaratacaktı. Ya kediydi ya da horoz ama şimdi onu düşünecek vakti yoktu. Üzüm salkımını çizdi, en güzel de filiz oldu: Özgün, değişik, neşeli bir havası vardı. Kendisi de neşelenince karnı acıktı. O gün cumaydı; artık pazartesi günü tören bittikten sonra yemek yerdi. En zor iş üzüm tanelerini çizmekti. Hepsinin yuvarlak ve aynı boyda olmaları gerekirken her biri başka bir biçim alıyordu.

Aklına bir şey geldi: Küçük parmağının kalınlığında demir bir boru buldu, kıl testereyle bir parçasını kesti ve bir ucunu eğeleyip inceltti. Sonra hemen denedi: Borunun incelen ağzını üzümlerden birinin üstüne koydu, öbür uca çekiçle hafifçe vurdu. Üzüm tanesi kusursuzdu, hem yusyuvarlaktı hem de arka tarafa kabartma olarak çıkmıştı. Öbür taneleri de aynı yöntemle çizdi. Bitirdiği salkıma bakınca o kadar mutlu oldu ki bir an, ömrünün geri kalan yıllarını mihraplar yaparak geçirmeyi bile düşündü. Bu önce onu keyiflendirdi ama sonra, bu aletlerle kim olsa yapar bir mihrap diye mırıldandı ve keyfi kaçtı. İşi bittikten sonra aletlerini yok etmeye ya da onlarla birlikte gömülmeye karar verdi. Aletler henüz iyi çalışıyorlardı; üzümler bittiği ve artık hiç gerek kalmadığı halde, belki uçları kütleşmiştir diye bütün oyma kalemlerini törpüleyip sivriltti. Salkım bittikten sonra sıra asma dalına geldi, dalın üstünde bir de yaprak vardı. Artık Kutsal Ekmeği –bunu büyük harflerle yazmak gerek– yapacak buğdayı vardı; buğday başağı mihrabın sol ayağına konacaktı; kadehe konacak kutsal şarabı yapmak için üzümü de vardı; üzüm salkımı da mihrabın sağ ayağına konacaktı. Mihrabı tahtadan yapacaktı, ahşap kürsüyü de olduğu gibi bırakacaktı. Kürsünün üstünde nasıl olsa hep beyaz bir örtü vardı; örtünün üstünde rahle, rahlenin üstünde de İncil dururdu. Ama ayaklar göründüğünden, onlar bakırla kaplanacaktı. Şimdiye kadar yaptıkları, ayakların ancak ön tarafını kaplamaya yeterdi. Birkaç tane ince ve eğri büğrü parçadan başka bakırı da kalmamıştı. Ne zaman önemli bir iş yapmaya kalksa bir şey eksik olur, ister istemez yerine başka bir şey konurdu. Ama bu sefer pirinç, alüminyum ya da demir kullanamazdı. Demir istediğin kadar vardı ama kapkaraydı ve paslanırdı. Demir kürsüden yapılan âyin, savaş zamanı âyinlerine benzerdi: Başı demir miğferli biri, demir bir kürsüden dua okur, başka demir miğferliler de dinlerler. İlk kez cephede, siperlerin az gerisindeki alçak tepelerin ardında böyle bir âyin

dinlediği zaman, bunun dine sövmek anlamına geldiğini düşünmüştü. Âyin bitince özel bir tayın, yani grappa[1] dağıtılmış, sonra da askerler saldırıya geçmişlerdi. Büyük saygısızlık. Yok, demir kürsü olmaz. Bakır bulmak gerekti. Bütün köyü ev ev dolaşıp bakır istemeliydik. Daha büyükçe çocukları çağırdı, iki tenceresi olan kalabalık ailelere gitmelerini ve ne için olduğunu iyice anlattıktan sonra, tencerelerden birini istemelerini söyledi. Tarlalardan dönen hayvanların ve yoldan geçen emekçi kalabalığının seslerinden artık akşam olduğu anlaşılıyordu. İş günü bitmiş, dinlenme zamanı gelmişti. Kadınlar için bu, enselerinden düğümledikleri başörtülerini çıkarıp bellerine birer önlük bağlamak, böylece kılık değiştirdikten sonra da sofrayı kurup polenta hazırlamaya başlamak demekti. Bütün sorun da oydu ya zaten: O saatte herkes bakır tenceresini kullanıyor olacaktı, ancak iki tencereli evlerin, bir tanesini bağışlamalarını bekliyebilirdi. Derken çocuklar sökün ediyorlar, kiminin elinde üç, kiminin dört tencere var: Dağlar kadar bakır... Sen Piyer kilisesinin mihrabından bile büyük bir mihraba yetecek kadar. Küçük bir çocuk tek bir tencereyle geliyor. Babam, bir pintiler sokağına yollanmış olacak diye düşünüyor ama zararı yok, önemli olan seve seve vermiş olmaları. Tencereyi sapından tutmasıyla yere atması bir oluyor. Tencere sıcak. Kim verdi bunu sana? Yoksul bir aile. Evleri nerede? Pek uzakta değil. Neden bu kadar geç kaldın? Tencere ateşteydi, polenta yapıyorlardı. Öyleyse, hemen geri götürmek gerek. Ama sırf yoksul oldukları için, bu ailenin mihraba katkıda bulunmasını engellemek doğru olmaz. Babamın aklına bir şey geliyor: keskiyi alıyor ve yoksul ailenin tenceresinden bir parça kesip bir kenara koyuyor: O parça da mihrapta kullanılacak. Tencereyi de başka bir parça bakırla yamayabilir. Daha varlıklı ailelerin tencerelerinden birinden büyükçe bir dilim kesiyor ve onunla yoksulların tenceresindeki deliği kapatıyor: İnce bir

(1) Alkol derecesi yüksek bir içki. (ç.n.)

matkapla bakırda küçük delikler açtıktan sonra bu deliklere ufak bakır çiviler, yani perçin çivileri sokuyor, önce bir, sonra öteki yandan çekiçle vurup çivileri iyice yassıltıyor, tencere hem yamalanıyor hem de su geçirmez oluyor. Tamir edilen tencerenin yoksul aileye geri götürülmesini söylüyor. Artık karanlık basmıştır, yatıp uyumak gerekir. Babam oracıkta, battaniyesine sarılıp uyuyor.

Hava soğuk ama ateşi olduğu için hemen uykuya dalıyor. Düşünde ava çıktığını ve karların üstünde tavşan izlerine rastladığını görüyor. Tavşan mı köpek mi anlamak için tırnakların bıraktığı delikleri sayıyor; tavşan olduğunu anlayınca, hayvanı ininden çıkarmak için izi sürmeye başlıyor. Yol hep yokuş, yüz metre ilerisi görünmüyor ve bir türlü bir yere varamıyor. Bu tavşan bulunur gibi değil. Karlara ya da karın altındaki çamurlara bata çıka yürüyor, her adımda daha beter gömülüyor; en sonunda o kadar derine batıyor ki güm güm atan yüreğine artık kan gitmiyor ve duracak gibi oluyor. Elini göğsüne bastırmış, ter içinde uyanıyor. Ateşi çıkmış olmalı. Bir battaniye daha alıp iyice sarınıyor. Odalardan birinde birinin horladığını ve hayvanların geviş getirdiklerini duyuyor. İçi rahatlıyor ve yine uykuya dalıyor. Düşünde üç ayaklı bir adam görüyor iki ayaklı adamlar olduğu gibi üç ayaklılar da varmış, onlar da bizim gibi insanlarmış, yalnız biraz ahtapotu andırırlarmış çünkü üçüncü ayakları koltuk altlarından çıkarmış, yani üçüncü bir kol da sayılabilirmiş ama yere kadar uzanırmış. Bu üç ayaklı adam pek mutlu, ağzı kulaklarında, bizim eve geliyor ve bir arkadaşını beklediğini söyleyip oturuyor. Hepimiz onun arkadaşını çok merak ediyoruz; arkadaşı erkek ama adı "a" harfiyle bitiyor[1] ve zaten artık bizim evde oturmuyor. Biraz daha uzağa gitmesini salık veriyoruz; son zamanlarda çok ev değiştirenler olduğunu, arkadaşının belki de

(1) İtalyanca erkek isimleri genellikle "o" harfiyle, kadın isimleri de "a" harfiyle biter. (ç.n.)

ilerde bir yere taşındığını söylüyoruz. Hem zaten kendisi üç ayaklı, üç ayaklılar daha çabuk yürüyebilir. Umutsuzluğa düşen adam kalkıyor ve güçlükle yürüyerek yola koyuluyor. Öküzler terkedilmiş gibi ağlamaya başlıyor, durmadan böğürüyor ve böğürmeleriyle herkesi uyandırıyorlar. Babam ter içinde ve baş ağrısıyla uyanıyor.

Uyandıktan sonra başının ağrısı yavaş yavaş geçiyor. Pencereden gökyüzüne bakıyor, ağarmış, şafak sökmek üzere. Günlerden cumartesi. Hiçbir şey yapacak vakit yok. Karanlıkta yerinden kalkıyor ve kapıya doğru gidiyor. Derken bir şeye çarpıyor ve çıkardığı gürültü herkesi uyandırıyor. Dağ gibi yığılmış tencereler yuvarlanmış, her yer işlenecek bakırlarla dolu. Yoksulların tenceresinden kestiği parça da orada: En kıymetli parçası. Onun üstüne bir şey çizmesi ve tam mihrabın ön tarafına, herkesin görebileceği bir yere koyması gerek. Kapıyı açıyor, güneş doğmadan önce göğü kaplayan kızıllık içeri doluyor. Yerde yoksul ailenin bakırını arıyor ama bulamıyor. Odayı biraz daha aydınlatmak için kalkıyor ve bir de bakıyor ki aradığı bakır parçası elinde. Sımsıkı tutuyor ama bir şey hissetmiyor. Parmakları şişmiş, bükülmüyorlar. Dizkapağını yokluyor: o da şiş. Buna çok seviniyor. Mihrap gerçek bir mihrap olacak. Sağ ve sol ayakların arasına, manastırlardaki masalarda olduğu gibi, dar ve uzun bir tahta koyacak, tam orta yerine de, üstü kabartmalı yuvarlak bir kalkan oturtacak; bu kabartmanın ne olacağını henüz bilmiyor. İlk önce yoksul ailenin bakırına bir yer bulmalı. Aklına bir şey geliyor: Salkımdan bir üzüm tanesi yere düşmüş gibi yapacak ve o taneyi yoksulların bakırına kazıyıp salkımın bulunduğu sağ ayağın tam önüne çivileyecek. Bu düşünceyle hemen işe koyuluyor: Önce bakır tencereleri dilimlere ayırıyor, bu dilimleri kütüğün yanına yığıp başlıyor teker teker çekiçle vurmaya. Bütün ev halkı uyanıyor ve ne oluyor diye bakmak için yavaş yavaş herkes aşağı iniyor. Akşama kadar, kapının önünden her

geçen durup içeri bakıyor. Tencerelerini verenlerin, ne için kullanıldıklarını görmeye hakları var. Çevresinde yere çömelmiş insanların arasında bir dev gibi dimdik ayakta, habire çalışıyor ve dizini bükemediği için daha da uzun boylu görünüyor. İnsanlar kalkıp gidiyor ve giderken "olamaz, becereremeyecek, en azından bir hafta ister ama bir gün kaldı, üstelik kuvvet gerek, onunsa artık gücü yok" diye söyleniyorlar. Bakınca görüyorsunuz ki, eğer düşerse yarı boş bir çuval gibi yere yığılmayacak, kesilen bir ağaç gibi devrilecek. O da sonucun böyle olacağını seziyor ama nedenini çok iyi biliyor: Dizkapağı artık kaskatı kesildi, bükülmüyor, kilitlendi kaldı, o yüzden dimdik durup çalışması gerek.

Elleri öyle şişmiş ki aletleri zorlukla tutuyor. Bir tas soğuk su getirmelerini söylüyor ve ellerini bileklerine kadar suya sokuyor; soğuk iyi geliyor, şiş iniyor, uyuşuk parmaklarını yeniden hissetmeye başlıyor. Parmaklarını suyun içinde oynatmaya uğraşıyor ve beceriyor. Sonra ellerini sudan çıkarıyor, ameliyattan önce bir operatörün yaptığı gibi havaya kaldırıp kurumalarını bekliyor. Eklemlerini eğip büküyor. Arada bir böyle durup dinlenmek iyi geliyor, düşünmesine de yarıyor. Ayakları kaplayacak bakırlar hazır olunca, kuruyup sertleşmeleri için yıllardır beklettiğimiz kalın ve kısa kalaslardan getirmemizi istiyor. Mihrap için en uygun olanlarını seçmeden önce teker teker hepsine bakıyor, parmaklarıyla vuruyor, tırnaklarıyla çiziyor ve en sonunda karaağaç kerestesinde karar kılıyor.

Artık işin kolay kısmı başlıyor: Mihrabın dörtköşe ayaklarını, sonra papazın dua kitabını koyduğu kürsüyü ve son olarak da, iki ayağı birleştiren ve ortasında, üstünde kabartmalı kalkanın duracağı uzun kirişi yapmak için testereyle tahtaları kesmek. Bu işler o kadar özenli yapılmasa da olur, nasıl olsa hepsi bakırla kaplanacak; yeter ki bakır kusursuz olsun. Mihrabın tahta bölümü çok sağlam olmalı: Geniş, ağır bir

kürsü, kürsünün boyunda bir tabana yerleştirilmiş, sütun gibi iki tane dörtköşe ayak, bir de, iki ayağı birleştiren ve ortasında kalkan olan, yine kürsünün boyunda bir kiriş. Bu mihrap, bir öküz arabasıyla taşınabilir. Kendisi de arabaya binecek ve hiç gerek olmadığı halde, eliyle mihrabı tutacak; mihrap değil, kendisi düşmesin diye. İçinde hep, ansızın yere yıkılmak korkusu var. İşine her ara verdiğinde elleri titremeye başlıyor (yalnız parmakları değil, bütün eli, çünkü şiş parmaklar birbirine yapışmış gibi); bacakları da titriyor (dizkapakları değil, çünkü hasta dizkapağı artık bükülmüyor ama buna karşılık, ayak bileği durup dururken burkuluveriyor). Her geçen saat yeni bir iş bitiriyor: Önce bir ayak, sonra öbür ayak, aralarındaki kirişin cıvatalanması, kürsünün çivilenmesi. Her saat gözlerini göğe kaldırarak "Şükürler olsun sana" diyor ve hafifçe eğiliyor; gövdesi sanki salt eğilmek için yapılmış gibi uysal. Her yaptığını ona verilen bir armağan sayıyor. Ölümün ne olduğunu bilmeyiz. Her bilinmeyen gibi, karşılaşmadığımız sürece bizi korkutur. Bilinmeyen, her zaman bize düşmandır. Yavaş yavaş kendini gösterdikçe korkumuz uçup gider, her şey açıklığa kavuşur, aklımızla karanlığı deler, karanlığın da gözle görülebildiğinin bilincine varırız: Ölüm yoktur, o sadece yaşamın bir parçasıdır. Bir yaz günü var gücüyle öten bir ağustosböceği gördüğünü anımsıyor: Konduğu dalın renginde olan böcek başaşağı durmuş, bir sevinç sarhoşluğu içinde, coşkuyla şarkısını söylüyordu; oysa ana babasının iskeletleri, iki boş, kuru ve saydam kabuk gibi az ötede duruyordu. "Bütün bunlar ne kadar doğru ve ne kadar yerinde" diye bağırmıştı. Bir an için bütün bir ağustosböceği kuşağının, ölen atalarının iskeletleri yanında dilsiz kesildiklerini hayal etmişti: Sessiz, kupkuru, bomboş bir doğa. "Ne kadar yanlış, ne kadar kötü". Ama onun yapmakta olduğu şey, mihrap, salt yaşayanlar için değildi, özellikle ölenler içindi: Bu dünyayla öbür dünya arasında bir köprüydü. Ölüm

birçok şey ifade eder: Bir sesin susmasını, sonsuza dek ayrılmayı, bitmeyen mesafeleri. Mihrap bir ses, bir köprü, bir yakınlaşmadır. Ölümü yenmenin çeşitli yolları vardır, ağustosböceğinden insana kadar her canlı yaratık kendince bir yol izler. İnsanın yolu en basit olandır: Öldürmekten kaçınmak. Öldürmeyen ölmeyecek. Ölüm bir seçenektir: Onu seçmemek yeter. Bir duvarın önünde duran bir insan ve başka insanlar ona ateş ediyor; ateş edenler ölümü seçenlerdir ve ölmektedirler, öbür adamsa sonsuza dek yaşayacaktır. Her şey ne kadar açık seçik ama gariptir ki bunu düşünmek için ölümün gelmesi gerek. Ölümün yaşamı yok ettiğini söylerler: Tam tersine, yaşamı korur, güvence içinde tutar. Yaşamın –ermişlerin yaşamı dışında– bir tek kusuru vardır: Doğmakla başlar ve doğumun durmadan yineleneceği hayaliyle süregider. Derken ölüm gelir ve bunun yanlış olduğu ortaya çıkar ama artık hiçbir şeyi değiştirecek vakit yoktur. Ancak, ölümü göz ardı etmeyen yaşam bir anlam taşır. Sonra ağlayarak "Şükürler olsun sana" dedi. Kendisi, yanlış başlayan bir yaşam yolundaydı, herkes gibi doğmuş ve hep orada olan ama görmezden geldiği ölüm ansızın karşısına çıkmıştı. Bereket bu ölüm artık hiç gitmeyecekti. O âna kadar yaptıklarını anımsamıyordu, hepsi unutulmaya mahkûm şeylerdi. Şimdi bir mihrap yapıyordu. O güne kadar yaptıklarıyla şimdi yaptığı kıyaslanamazdı. Eskiden de yanlış işler yapmış değildi ama bunların hepsi gerçekle bağdaşamayacak türden, aykırı şeylerdi. Sadece ölümün varlığını unutmayan kimse doğru yoldadır, öbürlerinin kuşkuları vardır, ölümden korkar ama yokmuş sayıp düşünmemeyi yeğlerler. Güzel, akıllıca, görkemli şeyler yapabilirler. Ama çok daha önemli olanı, gerçek şeyleri yapamazlar. Annem arkasında, kendisini hatırlatacak ne kadar çok şey bırakmıştı. Ama yaşarken kimse bunların farkında değildi. Şimdi bütün o anılar tazeleniyor, düşünülüyor ve sonsuza dek kalsınlar diye bakırla kaplanıyor. Yaşarken sanki yokmuş

gibiydi; herkes kendi hayatını yaşardı. Artık öldüğü için, bütün gücümüzle onu yanımızda tutmaya çalışıyorduk. Yaşarken, onun varlığının farkında olanlar çok azdı. Şimdi pek çok kişi farkında ve mihrap sonsuza kadar onu herkese hatırlatacak. Bütün bunlar ne kadar kolay, yalın ve acısız. Eğer annem, yabancının peşine düşenleri atlatmasaydı, yabancı öldürülseydi, kendisi yakalanıp götürülmeseydi her şey ne kadar acı olurdu. Eğer babam dizkapağına mikroplu su aşılamasaydı, düşmana ateş açsaydı ve şimdi bacağı sağlam olsaydı her şey nasıl dayanılmaz biçimde acı olurdu. Eğer her ikisi de toplumun istediği gibi yaşasaydı, ne kadar utanç verici bir yaşamları olurdu. Hz. İsa'nın varlığı ve eşi bulunmadığı bir gerçek. Eğer O olmasaydı, yaşamak anlamsız bir çılgınlık olurdu. Kurallara uyan bir asker, bir memur, herhangi bir yurttaş olmak ne korkunç şeydir kimbilir. Dünyanın olağanüstü akıllı ve güçlü kişilerinden biri neyin doğru olduğunu çok iyi anlamış ama bunun tam tersini yapmaya ve yaptırmaya karar vermişe benziyor. Dünyaya gelmek, vaftiz edilmek, evlenmek, çalışmak, çocuk sahibi olmak, hastahaneye gitmek, savaşmak, ölmek... bunların hepsi yanlış yollardan yapılıyor; hepsi yalan üzerine kurulduğu için yanlış. Çocuğumuzu vaftiz ettiğimiz ya da evlendiğimiz zaman ilk aklımıza gelen, eşe dosta nasıl haber verileceği, kimlerin çağrılacağı, kimin yemeğe davet edilip kimin edilmeyeceğidir; sanki yaşamın tüm olayları birer silah ya da uzun zamandır kolladığımız birer öç alma fırsatıymış gibi. Durum, iş hayatımız, para ve iktidar konularında da aynıdır.

Kesin ve kural dışı olan tek şey ölümdür: Evine giren ve seni yaşamını yönlendirmekten, her istediğine kötü davranmaktan alıkoyan, seni durduran ölüm. Eğer evine ölüm girmişse, düşmanın da girebilir, saldırıya uğramaktan hiç korkmadan. Bu düşüncede garip, pek açık olmayan bir şey var. Sanki... sanki gerçeğin, gözle görünen gerçeğin tam tersiymiş

gibi. Ölümün cinayet ve savaşım olduğunu sanırız. Oysa ölüm, yaşam denen o kanlı savaşta bir soluklanma, bir ateşkes gibidir: O zaman insan çevresine bakar ve en sonunda gerçeği anlar. Babamın birkaç metre ötesinde can çekişmekte olan düşman askerinin çığlıkları kesilip ölüm hırıltılarına döndüğü an her şey nasıl bir açıklık kazanmıştı. Haydi, taşıyalım bir yere. Siperden çıkamayız. Ağrı kesici bir şey, bir ilaç atalım. Nerede olduğu belli değil, görünmüyor; el sallayamayız ya. Bir şey, ne olursa olsun, bir şey yapalım. Hep ondan konuşamayız, ölüyor işte, bırak ölsün. İşte apaçık, herkes için geçerli çözüm yolu; o âna kadar yanında taşıdığını bilmediği şırıngayı alır, mikroplu suyla doldurur –her yerde var o pis sulardan– pantolonunu sıyırıp bacağını açar, dizkapağını kasmadan gevşek tutar, parmağınla kasları ve kemiği yoklar, elleri soğuk olduğu için hiçbir şey duymaz, sonra ellerini ağzına götürüp hohlayarak ısıtır ve çelik iğnenin sinirlere dokunmadan geçmesi için dizkapağını bir kez daha yoklar; birkaç metre ötede can çekişen biri olmasa, sonsuza kadar bekleyecek, oysa öyle sakin ve kararlı ki kendi bile şaşıyor; iğnenin ucunu yavaş ama çok yavaşça derinin altına saplar, deri kanamaz çünkü hava soğuktur, kanı akmaz, sonra iğneyi biraz daha batırır ve acıya alışmak için azıcık durur; adam ölüyor, hırıltısı hafifledi, artık yalnız bir soluk, acelesi var gibi; o zaman iğneyi az daha derine batırır, keskin bir sancı duyar ama ancak az önceki kadar, daha fazla değil, dayanabilir, mesele alışmakta; can çekişen adam hâlâ hafifçe solur, sanki yalnız iğne hareketsiz kaldığı zaman solur, bekleyecek vakit kalmadı demek istercesine; o zaman batırdığı çelik iğnenin yolunu engellemesin diye sol eliyle dizkapağını yukarı doğru çeker, sağ eliyle iğneyi az daha derine saplar ve artık yolu tıkayan bir şey olmadığı için iğne dizkapağının yanından içeri girer, kemiğe dokunmadan bir yumak sinirin ortasına saplanır; artık yapılacak şey sadece iki sinir arasından geçmesine yardım eder gibi

iğneyi yavaşça itmek, o incecik sinir telleri arasına şırınganın içindeki mikroplu suyu boşaltmak. Şırınga çok büyük, bütün sıvıyı boşaltmak olanaksız, yer yok. Biraz bekler, sonra yine pistona basar ve sonuna kadar iter. Su değil, bir top aşılanmış gibi dizkapağında koca bir şiş peyda olur. İğneyi çıkarıp atar, bir daha hiç kullanmayacaktır. Su iyice dağılsın ve sinirlere olduğu kadar damarlara da mikrop taşısın diye eliyle şişi oğuşturur. Bitti işte, bu kadar. Azıcık titreyen sağ eliyle dizkapağını ovalarken bir şeyin eksik olduğunu farkeder. Durup dinler: Can çekişen asker susmuş, artık inlemiyor.

Şimdi burada, eli azıcık titreyen dizkapağında, henüz bitirdiği mihraba bakıyor: Ortalık karanlık, belki de sabah olmuş; tahta bölüm bitti, kesildi, çivilendi ama bakır kaplamalar hâlâ dilimler halinde duruyor, onları eritip birleştirmek gerek, kalkanın üstüne konacak resim de daha çizilmedi. Bunları yapabilmek için günler ister, oysa yalnız birkaç saati kaldı.

XIX

Sonra olanları, biz aile bireyleri ancak yarım yamalak anladık. Babamın mihrabı tek başına yapmak arzusuna saygı göstererek bütün gece yukarı odalarda oturup bekledik. Dolaştığını, oraya buraya çarptığını, çekiç vuruşlarını, hattâ soluduğunu işitirdik. Bazan bir sessizlik olur, o zaman ateşin çıtırtısı duyulurdu: Bu, bakırı kızdırıyor ve kazımaya hazırlanıyor demekti. Birden büyük bir gürültü oluyor, fırlayıp aşağı iniyoruz ve babamı boylu boyunca yerde buluyoruz. Onunla birlikte yere düşmüş ve az öteye yuvarlanmış keskiye elini uzatmaya çalışıyor, ayaklarını dayayacak bir yer bulmak ve yerde sürünerek ilerlemek için tekmeler savuruyor ama bulamıyor. Kaldırıp yatağına götürüyoruz. Debeleniyor, yetiştiremeyeceğini, vakit kalmadığını, her şeyin mahvolacağını söylüyor. Yatıştırmaya çalışıyoruz. Kapının önünden geçenler o saatte ocakta ateş yandığını görüp duruyor, böyle geç vakit –ya da bu kadar erken, çünkü tan ağarmak üzerdir –kimin hâlâ çalıştığını merak ediyorlar. Evin içine bir sürü insan doluyor, bazılarını tanımıyoruz bile. İki gün yalnız kaldıktan

sonra birden kendini böyle bir kalabalığın arasında bulmak babamı serseme çeviriyor ve yavaş yavaş yatışıyor, yatağına yatırmamıza, üstünü örtüp battaniyesini sıkıştırmamıza izin veriyor, teşekkür ediyor, ateşi olduğunu anlıyor, öleceğini söylüyor. Yabancılara elini uzatıyor, aletlerine dokunmamalarını, bakırları alıp götürmemelerini, ateşi söndürmemelerini herkese sıkı sıkı tembih ediyor. Hayatında ilk kez kendini çok kötü ya da başka zamanlardan daha kötü hissettiğini, hiç bu kadar kötü olmadığını, öleceğini söylüyor ama işinin başında ölmek istiyor, yüzüstü bırakamaz yaptığını. Herkes ona hak veriyor, elinden gelenden çok fazlasını yaptın diyor. Hiçbir şeye el sürmeyeceklerine, bakırları, aletleri, mihrabı, ateşi yerli yerinde bırakacaklarına yemin ediyorlar. Uykuya dalıyor.

İki saat sonra balkon tahtalarının aralıklarından kıpkızıl bir ışığın sızdığını görüyoruz. Güneş doğuyor olmalı. Işık artıyor ve bir çatırtı duyuluyor. Pencereye gidiyoruz. Ulu Tanrım. Ev yanıyor. Ateş aşağıdaki çalışma odasının kapısını sarmış, oradan tavan tahtalarına sıçrayıp balkona ulaşmış. Babam bu alevlerin ortasında hâlâ ölü gibi uyuyor. Ağabeyim babamı kucakladığı gibi kirişlerden atlıyor, dışarı buğday ambarına götürüyor, sonra bir balta bulmaya koşuyor. Kadınlar ellerinde su dolu kovalarla merdivenlerden çıkıyorlar, ağabeyim baltayı tutuşmuş döşeme kirişlerine vurunca, yatak kıvılcımlar saçarak alt kata düşüyor. Aşağıda çocuklar bakır sulfat püskürtmeye yarayan pompayla her yere su fışkırtıyorlar. Pencereleri ve alt katı saran alevlerin yayılmasını önlüyoruz ama mihrabın tahtaları her an tutuşabilir. Babam öyle bir çığlık atıyor ki herkes donakalıyor, kimse onun sesini tanıyamıyor. Mihrap yavaş yavaş bir köşeye doğru ilerliyor: Omzundan geçirdiği bir iple babam çekiyor. Ağabeyimin çocukları, yanmasın diye babamın üstüne su sıkıyorlar. Az sonra, alt kattaki alevler de bastırılıyor; çalışma odasının kapısı ve tavanı yanıp kül olmuş, duvarlardan sular akıyor, yerler göl gibi. Ve yangın sönüyor. Ulu Tanrım. Babam, artık olmayan kapının önünde ateşi yeniden yakmaya uğraşıyor; kuru dallar ve çalılar buluyor, bir

yığın yapıp gaza buladığı bir kâğıt parçasıyla tutuşturuyor. Bakırları eritmek ve işini tamamlamak için ateş olması gerek. Vazgeçirmeye çalışıyor, zorla kolundan tutup çekiyoruz ama boşuna; silkinip elimizden kurtuluyor. Bizi dinlemiyor bile. İki saat uyumakla yarım gün çalışacak gücü buldu, zaten ancak o kadar zamanı var. Ağabeyimin karısı dünyanın en iyi yürekli, en anlayışlı kadınıdır: Birisi ondan yardım istedi mi, nerede olursa olsun, işini gücünü bırakıp yanına koşar. Gece belki bir şey ister diye babamın yatağının ayak ucunda kıvrılıp uyudu. Şimdi onu bu halde, üstü başı sırılsıklam görünce gözleri doluyor ama belli etmemeye çalışarak gülümsüyor ve onunla konuşmaya başlıyor. Hiçbir şey yokmuş gibi yapıyor; dökülen ve fışkırtılan sulardan hepimizin yüzü ıslak ama yengemin gözyaşları sel gibi akmaya başlayınca kimseye göstermemek için bir köşeye çekiliyor ve hıçkıra hıçkıra ağlıyor. Şimdi ortada büyük bir sessizlik var: Sadece, mihrabın ayaklarını birleştiren kirişin ortasına koyacağı kalkanı dövmeye başlayan babamın çekiç vuruşları duyuluyor. Beş dilim bakırı üst üste koyuyor ve kenarlarını kâğıt gibi büküyor. Sonra bu kocaman bakır levhayı yuvarlak biçimde kesiyor. Kenarlarını kıvırıp çekiçle yassıltıyor. Böylece, ortadaki en büyük, yandakiler gitgide küçülen beş çemberi içeren yuvarlak bir pano elde ediyor. Sonra üstüne ne resim çizeceğini düşünüyor. Annemin gömüldüğü gün mezarlığın önünden bir koyun sürüsü geçmişti, herhalde Abruzzo'dan gelen çobanların güttüğü bir sürüydü. Bu çobanlar yılda bir gelir, ekin biçildikten sonra geriye kalan anızları yemeleri için koyunlarını tarlalara salarlar. Babam bir kez ava gider. Omzuna tersinden astığı çift namlulu tüfeğin iki ağzı sırtındaki kebenin eteğinden görünür. Bir tarlanın kenarında o çobanlardan birine rastlar; koyunlar alışkanlıkla kafalarını eğip kaldırırlar ama tarlada ağızlarına koyacak bir şey kalmamıştır. Çobana yaklaşır ve koyunların yiyecek bulabilecekleri başka bir tarlayı işaret eder. Çoban kuşkulanır, onu kovmak istediğini sanır ve aldatılmaktan korkar. Sonra, kebenin altından görünen çifte namlulara gözü ilişir ve hemen "Nerede, nerede?" der ve yanıt beklemeden bir ıslıkla köpeklerini çağırır: Zavallı koyunlar, oralarından bu-

ralarından ısırılarak, itile kakıla başka tarafa güdülürler. Babam çok üzülür, belki de çiftesini saklaması gerektiğini düşünür; ondan korkup kaçan çobanın yüzü hiç aklından çıkmaz. Şimdi, istemeden yaptığı bu kötülüğün kefaretini ödeyebilir: Ortadaki panonun üstüne dimdik duran bir çoban resmi çizecek, hem bu çoban hiç bizi bırakıp gitmeyecek. Resmi çiziyor. Pantolon giydirse mi giydirmese mi bir türlü karar veremiyor. Genellikle resimlerdeki çobanların sırtında hep kepenek olur. Ama Abruzzo çobanları kepenek giymez. Pantolon ve koyun postundan bir yelek giymiş, ta Abruzzo'dan geldiği için yorgun ve birisi çıkıp onu kovacak mı diye ürkek ürkek sağına soluna bakan, boynu bükük zavallı bir çoban çiziyor. Artık onu hiç kimse kovamayacak. Yandaki panoların her birine, çobana dönük birer koyun resmi yapıyor. Öndekilerin başları yukarda, arkadakiler otluyorlar. Ama hiç köpek yok.

XX

Tören alayı köyün bitiminde dağılıyor, insanlar birer ikişer evlerine dönüyor. Az önce orada olmayan mihrabı görüp başlarını sallıyorlar: Zamanında yetişemeyeceğini herkes biliyordu.

En arkadan papaz geliyor, mihrabı görüyor ve duruyor. Elinde dua kitabıyla içeri giriyor. Mihraba dokunuyor, okşar gibi elini baştan başa üstünde gezdiriyor. Işık ve gölge oyunları yüzünden daha belirgin olan bakır kabartmalara bakıyor. Hepsini teker teker inceliyor ve düşünüyor. Tam dışarı çıkarken bir inleme sesi duyuyor. Dönüp bakıyor ve babamı görüyor. "Bunu sen mi yaptın?" diye soruyor. Babam, evet niyetine başını sallıyor, ama sonra, hiçbir işe yaramadı demek ister gibi kollarını iki yana açıyor. Papaz, yapmak istediği şeyin belki de gereğinden fazla olduğunu düşünür gibi duralıyor. Sonra pencereden görünen kiliseye bakıyor, elinde açık duran dua kitabını mihrabın üstüne koyuyor, iki eliyle mihraba dokunduktan sonra haç çıkarıyor ve avuçları açık, başı önünde, eğilip mih-

rabı öpüyor, uzun bir süre alnı tahta masaya dayalı, kımıldamadan duruyor. Sonra yavaş yavaş doğruluyor, kollarını açıyor ve yeniden haç çıkarıyor. "In nomine Patris et Filii, et Spiritus Sancti. Amen"(1) diyor.

Babam duvara dayanarak ve ayaklarını sürüyerek kalkıyor, o da haç çıkarıyor. Düşmemek için bacaklarını ayrık tutuyor.

Papaz, avuçları açık, kollarını iki yana uzatıyor ve yüksek sesle:

"Veni, sanctificator, omnipotens aeterne Deus, et..."(2) diyor, yine haç çıkardıktan sonra iki elini kürsüye koyuyor ve devam ediyor: "Benedic hoc altare, tuo sancto nomini dedicatum".(3)

Babam ellerini duvara dayıyor ve zorlukla ayakta duruyor, nereye tutunacağını bilemiyor, düşmek üzere.

Papaz biraz daha mırıldanıyor ve duasını bitiriyor: "Ut meum ac vestrum sacrificium acceptabile fiat apud Deum Patrem omnipotentem"(4).

Sonra dua eder gibi avuçlarını bitiştirip, "Domine, exaudi orationem meam"(5) diyor.

Başını eğiyor. Bekliyor. Şimdi dua etme sırası babamda. Babam bitkin, düşmemeye çalışıyor ve güçlükle ayakta duruyor. Ama titreyen dudaklarını aralıyor ve ancak işitilebilen bir sesle,"Clamor meus, ad te veniat"(6) diye fısıldıyor.

---

(1) Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına. Amin (ç.n.)
(2) Gel, her şeye kadir Ulu Tanrı ve... (ç.n.)
(3) Senin aziz adına adanan bu mihrabı kutsa. (ç.n.)
(4) Her şeye kadir Ulu Tanrı adağımızı kabul etsin ve dileğimizi yerine getirsin. (ç.n.)
(5) Tanrım, duamı kabul et. (ç.n.)
(6) Sesim sana ulaşsın. (ç.n.)

XXI

En sonunda tamamlanan ve açılış töreni yapılan mihrap, aylarca hiçbir işe yaramadan anıtın içinde kaldı. Meğer yazgısında büyük bir onura kavuşmak varmış. Yakında yürürlüğe girecek kilise reformu gereği, papazlar ayin sırasında duayı, yüzleri cemaata dönük olarak okumalıydılar. Kubbesi Gotik-Bizans freskleriyle süslü, 13. yüzyıldan kalma eski bir manastır olan kilisemizin bu amaca hizmet edecek yeni bir mihrabı yoktu. Bu iş için bir kürsü hazırlanmıştı. Bütün köy halkı kürsünün yerine, bu işe çok daha layık olan bir mihrap yapılmasını istiyordu ama böyle bir masrafa girecek durumda değildik.

Bir sabah, dindar köylülerden oluşan küçük bir grup, özel bir ricada bulunmak için babama geldi: Acaba, kendi yaptığı mihrabın kilisemizin devamlı mihrabı olarak kullanılmasını gönül rızasıyla kabul eder miydi. Bunu daha önce hiç kimse düşünmemişti: Tüm umutlarımızın da ötesinde bir şeydi.

Bu kutsal görevi yerine getirebilmesi ve Kutsal Taşı içere-

bilmesi için mihrap biraz değişikliğe uğradı. Kürsünün ortasına yirmi santim uzunluğunda ve beş santim derinliğinde kare biçiminde bir delik açıldı. Buraya aynı boyutlarda bir taş kondu ve delik kapatılıp mühürlendi. İçinde, Venedik'te doğmuş ve beş yüz yıl önce Almanlarla savaşmış birinin kemikleri vardı. Bu adam, esir düşmüş ve eğer kurtulursa, kendini yoksullara yardım etmeye adayacağına ant içmiş; özgürlüğüne kavuşunca da, yetimlere yardım etmek ve hepsini okutmak amacıyla "Yoksul Dostları" diye bir dernek kurmuş. Daha sonra, bu yoldaki deneyimlerinden yararlanmak isteyen Padova, Vicenza, Brescia, Bergamo, Pavia ve Milano şehirleri kendisini davet edip piskoposlara ve şehir büyüklerine, sadakaya değil, üretime ve eğitime dayanan dinsel kuruluşların nasıl oluşturulup düzenleneceğini öğretmesini rica etmişler. Bu kurumlarda din ve dünya işleri kesinlikle birbirlerinden ayrılıyordu, kapılar herkese açıktı ve hiçbir bağış istenmiyordu.

Sonra günün birinde, hastaları ziyaret ederken vebaya tutulmuş ve büyük bir Kutsal Avunç töreni yapılarak ağzına kutsal ekmek verilmiş. Son nefesini vermeden önce derneğin bütün papazlarını ve din adamlarını çağırmış ve gerçekten yoksul olup onlara katılmayı arzu eden, ister laik ister protestan, herkesin (Martin Lüter birkaç yıl önce yeni bir din kurmuştu) "Yoksul Dostları" derneğine kabul edileceğine, hiç kimsenin dışlanmayacağına yemin ettirmiş.

Cesedi Bergamo kentine bağlı Somasca ilçesindeki San Bartolomeo şapelinde gömülüydü. Papa XIV. Benedetto'nun kutsal kişi saydığı, Papa XIII. Clemente'nin ermişler arasına kattığı, Papa XI. Pio'nun Yetimlerin Evrensel Koruyucusu ilan ettiği bu aziz adamın anısına, Papa XXIII. Giovanni'nin arzusuyla, Venedik-Mestre'de kutsal emanetleri içeren bir mihrap yapılmıştı.

Adı önemli değil. Her mihrabın bir Kutsal Taşı vardır ve Kutsal Taşın üstüne, okumak için İncil ve kutsamak için de kutsal çanak konur. Her Kutsal Taş kutsal emanetleri içerir. Böylece, bütün mihraplar birbirlerine bağlıdır ve bütün ayin-

ler, din uğrunda ölenlerin kemikleri üstünde yapılır. İşte bu, kilisenin "Ermişlerin biraraya gelmesi" dediği olaydır. Annemin en yakınında olan ermişin adını söylemenin hiçbir anlamı yok çünkü bu kesintisiz bir zincir gibidir, Hz. İsa ile başlar ve yüzyıllar boyu sürecektir.

Kutsal Taş yerine yerleştirilirken, yeni arkadaşına yer açmak için kenara çekilen annemi düşündüm.

Ancak kendi dünyasının sevgi, geleneklere saygı ve dine bağlılık gibi gerçek değerleri sayesinde annemin bir mihraba dönüşmesine nasıl tanık olduğumu anlatırken onun dünyasından gelmiş olan ben de, bu kitabı yazmakla sanıyorum aynı şeyi yaptım: Sonradan göç ettiğim dünyanın sevgi, geleneklere saygı ve dine bağlılık gibi değerleri uyarınca anneme sözcüklerden bir mihrap kurdum.

Ö L Ü M S Ü Z L Ü K

"Anne artık yok. Aile, onu yeniden ve sonsuza dek yaşama döndürmeye çalışıyor."

İtalya'nın en önemli edebiyat ödülü Strega'nın sahibi, 20 dilde tercüme edilen 650 bin adet satış rakamına ulaşmasının ardından ise beyazperdeye aktarılan Ölümsüzlük - Ana İçin Bir Mihrap, köy uygarlığı efsanesinin sona eriş öyküsünü anlatıyor. Yıllar boyu yoksulluk, hastalık ve açlıkla savaşan roman kahramanlarının tek dayanağı güçlü dini inançları. İçli bir ağıt, bir destan niteliğinde olan ve sonsuz bir sevgiyi ispatlayan bu roman farklı biçimlerde algılanabilir; ama özellikle Tolstoy'u anımsatan yoğun mistik havasıyla okuyucuyu baştan sona sarmalıyor.

"Şaşırtıcı ve olağanüstü. Kutsal bir kitap"
Guido Sommavilla (Letture)

"Sadece gerçekçi bir roman sayılmamalı, çünkü büyülü bir yönü de var..."
Attilio Bertolucci (La Repubblica)

"Dikkat: Bir başyapıt"
Angelo Rinaldi (L'Express)

"Kalemini Faulkner'e ödünç veren bir Levi-Strauss yapıtı"
Hector Bianciotti (Le Nouvel Observateur)

"Bir mezar taşı yazıtı; 'sonuncular' için bir âyin"
J. Frölich (Frankfurter Allgemeine Zeitung)

ISBN 975-8658-18-2